

Sindsvæsner
og
tidens egentlig natur

Henrik Jeldtoft Jensen
Tekst og vignetter

Sindsvæsner og tidens egentlige natur

Tid – reflekteret i åndens spejl

Om at besinde det væsentlige

Til Barbara, Rebecca og Vibeke

Forord

Tid eksisterer ikke abstrakt men udspændes af begivenhederne i det åndelige og fysiske universet. Tid, lys, ånd og Gud er alle forbundne størrelser, som må bringes samme for at kunne begribes, og for at de kan værdsættes som aspekter ved den helhed, vi bestandigt befinder os i. Videnskab, teologi, filosofi og kunst forsøger at indfange og formidle glimt af sandheden bag vor eksistens. Dette lykkes kun, når vi er villige til at give en smule køb på præcisionen for til gengæld at vinde i dybden ved at lade angrebsvinkler fra forskellige traditioner og discipliner berige hinanden. Videnskab kan ikke bevise Guds eksistens, men vi kan alligevel blive beriget i vor eksistentielle undren, dersom vi tilstræber, at åndslivets forskellige sfærer lever et harmonisk samliv i vort sind. Formår vi det, bliver vi muligvis åbne for *Eureka*-oplevelsen, lige som da Archimedes sprang nøgen ud af badet med sin lov i hovedet, eller da Peter styrtede omkuld i befippelse over Jesu transfiguration på bjerget. Nærværende lille skrift er en meditation omkring tid, eksistens, kærlighed og sind på tværs af kunst og videnskab, teologi og poesi. Det er forfattet langsomt og indtages bedst i små drag.

Henrik Jeldtoft Jensen
London, April 2009

Facetter:

Snefnug
Fængslet
Myrerne
Koncert
Delhed
Somme
Haven
Fastform
Ånd
Kreativitet
Længde
Brede
Dybde
Begyndelsen
Fornemmelse
Travlhed
Sans
Skabelse
Gud
Lys
Kærlighed
Sindsvæsner
Uendeligt
Hyrde
Intelligens

Snefnug

Vi er nødt til at begribe det uendelige gennem det endelige. Verden består af tid og lys; og begge er lige forunderlige og kan kun forstås med hjerte, krop og et livligt, nysgerrigt og troskyldigt sind. Når man skal studere et sømærke på lang afstand, er det vigtigt ikke at stirre direkte på det; man skal slappe af i øjet og opnår et mere tydeligt billede ved at lade blikket svæve og vandre en smule forbi. Vi vil gøre ligeledes, frem for at mase direkte på vælger vi en lille omvej.

Nogle tror, at når snekrystaller smelter, glemmer de deres form.

Sådan er det ikke.

Symmetrien forsvinder ikke for Gud og mennesker og alting, blot fordi et snefnug for en tid iklæder sig en mere væskeagtig dragt. Snefnugget glemmer ikke sin elegante facon, for så ville væsken ikke vide at finde tilbage til sit rette udseende næste gang temperaturen falder, og dråben på ny må skynde sig at omdanne sig til krystal.

Det er, når alt kommer til alt indlysende: formen eksisterer fra evighed til evighed. For det meste som en løsrevet tanke, en mulighed; men ikke mindre virkelig af den grund. Af og til, under heldige omstændigheder, konkretiseres ideen og bliver til materiel og synlig form.

Da fornøjes vi og udbryder måske: "Snefnug er smukke – se hvilken smuk symmetri de altid har." Men det er en fortaelse. Snefnug *har* ikke symmetri. De *er* symmetri. De er en manifestation af et princip. De husker, hvem de er, og hvad de er, og hvilken rolle de er blevet tildelt, og hvilket ansvar de har som bærer af seksfold symmetri.

Men det er ikke kun snefnug, der har det sådan. Vi mennesker er på samme måde. Når guderne mødes og hyggesnakker om menneskene, kan de ligeledes sige til hinanden om et menneske der døde:

``Hun havde et smukt sind.``

Og de helt unge guder, dem som først lige er blevet guder, tror at denne vending er sand. At hun *havde* et smukt sind, og at nu er det forsvundet. De ældre og tænksumme guder ved, det blot er en talemåde, og at menneskene, på samme vis som snefnuggene, udtrykker form og karakter og derfor vedvarer fra evighed til evighed. Og sådan er det med det og meget andet, om end vi nogle gange glemmer det.

Fængslet

Vejen fra Valencia til Zaragoza løber opover et højt plateau med åbne vidder. For byboen er det overvældende at blive gjort opmærksom på, at verden er så stor og kan være så tom. Når man rejser gennem de åbne strækninger midt på dagen, ser man igen. Man kommer gennem fine små byer med store velholdte kirker, som tydeligt viser, at også herude er der mennesker, som søger det absolutte, det uendelige, det ultimative – Vor Herre.

Man ser kirkerne og torvene, men ingen mennesker. Her er tomt. Solen bager og lyset vælder ned fra alle retninger, så de skygger, der kastes af stråler fra én kant straks bliver opløst af lys fra en anden. Lyset slipper man ikke for. Måske det er derfor menneskene er flygtet. Kan nogen holde ud at være omgivet af total klarhed, uden den mindste lille afkrog af skjulte muligheder. Hvis alt er klart og utvetydigt, hvordan skal man så leve? Da forsvinder friheden, for så gives kun en handling: den uomtvisteligt optimale.

Cirka midtvejs mellem Valencia og Zaragoza kommer man gennem en lille by. En smule nordøst for byen ligger det store fængsel lidt nede i en forsænkning. Fra vejen ses tydeligt de fire mure, der omkranser den indre gård. På toppen af murværket er der ved hvert hjørne placeret en kvadratisk overdækket platform, som stikker et par meter ud over fængselsmurenes lodrette flade. Platformen signalerer dominans og indgyder angst. Herfra har vagterne et godt overblik over området langs, foran og ovenpå murene. Men man ser ikke nogen mennesker. Ingen fanger, ingen vagter. Kun gennemtrængende, blændende skyggeløst hvidt lys.

Lyset er så stærkt, at alle konturer forsvinder, ja endda så stærkt at menneskets baggrund, og dets tidligere handlinger opløses og udviskes.

Fanger og vagter ankommer om vinteren. De skuler til hinanden. De både fornemmer og ser mørket hos hverandre. Hver ankommer med en historie. En ballast af gerninger, som er blevet vejet og balanceret. For fangernes vedkommende har dommere tænkt og talt og nået beslutninger, som er i overensstemmelse med gældende lov, og sommetider endda i overensstemmelse med hvad mennesker anser for værende rimeligt og god fornuft. Vagterne er ikke blevet dømt af dommere. De har levet og handlet, og deres gerningers sum har tvunget dem. De overtrådte ikke gældende lov, men forbrød sig alligevel mod menneskers opfattelse af det passable. Så de måtte væk.

Nu er fanger og vogtere her oppe på plateauet langt fra mennesker. Fængslet er deres nye bolig. I takt med at foråret skrider frem blive lyset kraftigere. Først bliver kontrasterne skarpere. Man ser klart, hvem der er fange, og hvem der er vogter. Men senere – hen på sommeren, når solen er blevet til en hvidglødende strålende skive – da er lyset blevet så stærkt, at konturerne blændes bort. Det bliver svære for fanger og vogtere at kende forskel på hinanden.

Når af og til, midt på sommeren, en forbirejsende på vejen fra Valencia til Zaragoza kigger ned over fængslet, forekommer det ubeboet. Bevæger den rejsende sig langsomt, og tager sig tid til at betragte platformene på murene og den åbne gård, aner han måske enkelte skikkelser. Men lyset er så voldsomt, at øjnene ikke kan skelne, og sindet ikke registrere, omrids eller farver.

Og drager denne rejsende syd på noget senere, f. eks. midt i august, vil han nu opfatte fængslet som tomt, forladt og totalt overeksponeret. Han vil antage, at man har forbarmet sig over vagterne og deres fanger og flyttet dem tilbage til byerne og menneskene.

Men sådan er det slet ikke. De er alle der oppe på plateauet i det hvide lys. Men lyset er nu så overvældende, at vagter og fanger er forsvundet for det menneskelige øje. Alle konturer og kontraster er brændt bort. Fanger og vogter kan ikke længere kende forskel på hverandre. Lyset har udvisket forhistorien. Detaljerne er borte. Lyset har gjort rent. Gjort det muligt at begynde på ny uden en tyngende ballast af mindre heldige handlinger.

Så når lyset om efteråret begynder at miste sin voldsomme styrke, og konturerne atter dukker frem, opdager vogterne, og deres fanger, nye muligheder. De glemmer, at de var stemplet. De husker ikke længere, hvem der var vogter, og hvem der var fange. Når de nu ser på hverandre i det milde, mere kølige, efterårs lys, ser de ikke etiketter, men muligheder. De ser mennesker, som er i færd med at finde og udfylde de egentlige og mest essentielle menneskelige former. De ser mennesker i færd med at finde og udleve kærlighed.

Når vinteren kommer bliver fængslet tomt for en tid. Alle drager væk, tilbage til byerne de kom fra. De er på engang nye og gamle. De har det som snefnuggene. For en tid forsvandt de, men blot for at kunne finde tilbage til det bestandige, det egentlige og evigt bestående.

Myrerne

At tid ikke eksisterer uafhængigt af os, men at vi *er* tid, og at den egentlige tid frembringes af vor fælles skaben, har myrerne forstået for meget længe siden. Myrerne har altid været berømte. Da Ordsprogenes Bog blev skrevet af visemænd blev myrerne allerede fremhævet, fordi de uden kommandant eller topleder finder ud af i fællesskab og fordragelighed, at få deres talstærke tue til at leve og trives. Disse små væsner har opdaget noget vigtigt.

Men de er såmænd ikke så myreflittige, som man måske kunne finde passende for myre. Kig godt efter. Ofte stå de helt stille i lange perioder. Enkelte myrer stopper simpelthen op tilsyneladende midt i deres forehavende. En myre kan fornøje sig med at stå ganske stille en stund, som er den pludselig kommet i tanke om noget af betydning. Efter en tid genoptager den arbejdet, som om intet var hændt. Det er ikke myreflid, der udmærker myrerne. Men der er andre grunde til, at disse små skabninger er bemærkelsesværdige.

Kig igen. Myrerne er særegne, deri at de har forstået det kollektive. Medens én myre står stille, måske holder hvil, eller blot tænker lidt over tilværelsen, myrer de andre myre løs. Tid er måske mange ting. Måske har den hvilende myre sin egen tid. Måske denne tid står stille en stund, mens myren mediterer? Den egentlige tid, den tid som bæres af den kollektive skaben hører tuen til. Denne tid strømmer ikke abstrakt af sted løsrevet fra rum og væsner. Den egentlige tid er identisk med væsners skaben. Og ikke kun væsners skaben, men altets totale skaberkraft får det ene øjeblik til at gro ind i det næste. På dette plan er tid identisk med den totale være.

Tid. Vi befinder os hele tiden midt i tiden; men er ude af stand til rigtig at hitte rede på den. Er tiden en ekstra dimension? En strømning målt på ure? Som ung patentbureausekretær i Basel havde Einstein usædvanligt held med denne tankerække. Til hans egen tydelige forbløffelse ledte hans klare tænkning til den erkendelse at samtidighed ikke eksisterer abstrakt. Den indsigt gjorde både Einstein forundret og berømt. Einstein af alle, var vist den, der var mest forundret; både over tidens overraskende egenskaber og over berømmelsens forbløffende konsekvenser.

Naturligvis er Einsteins tid, som er urenes tid, fascinerende og til tider endog relevant. Men den har ikke fat i den kerne, som myrerne har erkendt; nemlig at tid *er* identisk med *kollektiv* skaben.

En god forståelse for myrernes dybe indsigt havde Dogen Zenji, han havde været i Kina. Dogen drog til Kina fra Japan. Da han vente tilbage til Japan

Sindsvæsner og tidens egentlige natur

medbragte han både Zen Buddhismen og stor visdom. Begge dele blev til stor lykke for Japan, Zen og vor forståelse af tid.

Hos os der lever langt fra Japan og Zen Buddhismen er erkendelsen af den dybe sandhed om tidens egentlige karakter tydeligst værdsat hos de store symfoniorkestre.

Koncert

Man behøver ikke at sætte sig midt i en myretue for at forstå tidens sande væsen. Dogen sad meget – og det hjælper, måske er det en nødvendighed. Men forudsætningen er, at man sidder rigtigt. Dogen sad i dyb meditation, i zazen, og det kan være svært at lære og fordrer rigelige mængder af tid. Så er det nemmere at sætte sig i en myretue og omhyggeligt iagttage dynamikken omkring sig. Men denne metode er ikke behagelig.

For de fleste af os er den mest umiddelbare og behageligste måde at studere tidens dynamik på at finde en koncertsal og et godt symfoniorkester.

Sid nu ned, luk øjnene og lyt til musikerne, mens de i fællesskab bearbejder tidens strøm. Man ser ikke på sit armbåndsur, at den musik orkesteret frembringer modulerer tidens strøm. Tid er en mangfoldig og mange siddet størrelse, der rummer mange dimensioner som ofte negligeres. Vort armbåndsur kan registrere et enkelt aspekt af tidens natur; nemlig dens stille fremad skridende bevægelse, men armbåndsuret kan ikke begribe tidens kollektive dimension. Men det kan vi! Vi føler musikken og tidens varierende strøm i vort sind. Nogle vil nu straks løfte en pegefinger, eller måske endda springe forarget op, og anklagende sige: ”Så er tidens kollektive skabende kraft noget subjektivt vås. Blot en ligegyldig indbildt fornemmelse, noget af samme skuffe som Gud og andre fantasifostre”. Men er det rimeligt at erklære det subjektive for uvirkeligt? Og ja, det er ganske sandt at Gud og tid er nævnt beslægtede. Vi vil senere vende tilbage til forholdet mellem Gud og tidens væsen; men netop nu er vi til koncert.

Vi sidder og lytter til Beethovens 5. symfoni. Musikken blive vor tanke og former tidens strøm. Åbningstakterne spænder straks tiden op. Holder tiden tilbage, forhindre den i at flyder frit. Fra nu af og til enden af 4. sats bliver tiden udløst kontrolleret. Nogle steder løber den jævnt og befriende; andre steder stopper den næsten, planter en higen i vort sind efter at komme videre, gør os urolige og forventningsfulde. Den der omslutes af 5. Symfoni, bliver løftet og draget ind og ud i takt med tidens varierende puls. Man bliver som en dansende fjer på tidens åndedrag.

Og blev vi før lidt oprevet over at den sande tid er en subjektive størrelse, må vi nu overveje om de bevægelser, vi føler i vort sind når musikken spiller, ligeledes er uvirkelige, eller om de blot er subjektive. Subjektive, men ikke mindre virkelige af den grund. Ganske vist måles det subjektive ikke med de mekaniske instrumenter, som benyttes til at analysere de enkelte bestanddeles fysiske egenskaber, men det gør ikke det subjektive uvirkeligt. Ure og lignende

er udmærkede til at undersøge frekvenser og lydstyrke. Armbåndsuret er lavet til at måle tidens mikroskopiske element, det lavets tekniske og mekaniske niveau. Ure er gode til at analysere de enkelte komponenter: antallet af gange en streng svingninger frem og tilbage i løbet af et sekund. Det har bare ikke ret meget med musik eller sandtid at gøre.

Den tid, som orkesteret modulerer, opstår ved sammenspillet, og ikke kun ved sammenspillet mellem orkesterets musikere, men også sammenspillet mellem publikum og orkesteret samt det interne sammenspil iblandt publikum. Min sidemands åndeløse tilstand bidrager til min egen intense oplevelse af tidens rytmik. Den egentlige og sande tid opleves og eksisterer på fællesskabets niveau, den udtrykker summen af vekselvirkningen mellem alle komponenter: dirigenten og hans fagter, musikerne og deres musikinstrumenter, publikum og deres medleven. Sådan er det i almindelighed med den egentlige tid, den består i kollektiv skaben og måles med vort sind og ånd.

Den fysiske tid kan glad og åndsforladt tikke af sted på armbåndsuret uden at den egentlige tid bevæger sig ud af stedet. Uret tror at tid har at gøre med bevægelse frem og tilbage. Den egentlige tid ved, at kun vækst, skabelse og omformning er sande mål for kronologisk dynamik. En enkelt streng, som tålmodigt svinger af sted med en fast frekvens, lever i urets tid. Først når strengen indgår i helheden, som frembringes af orkestrets samarbejde, opstår musikken, og med musikken løftes man op hvor den egentlige tid findes.

Delhed

Tid er en finurlig størrelse, som har mange facetter og eksistere i forskellige former på forskellige niveauer. Den egentlige tid er et eksempel på en *delhed*. De fleste kender, måske uden at benytte netop dette ord, delheder fra deres nærmeste omgivelser og mest intime relationer. Er man i et tæt kærlighedsforhold til et andet menneske, kærest, en hustru (måske en hustru som også er ens kærest) eller lignende, vil man have fornemmet, at man som del kun finder sin sande eksistens igennem summen. Man ved i sit inderste, at man kun lever og blomstre fuldt i den tid, man i fællesskab frembringer sammen med sin elskede. Kun som delhed i et samspil er vi i stand til at udfolde os fuldt. Delhedsrelationen er mest tydelig i forholdet til den elskede, man ved af, ofte smertelig, erfaring, at uden den elskede er man noget ganske andet. Det er netop et karakteristisk træk ved en delhed, at den kun eksisterer i sammenhæng. En delheds egenskaber opstår gennem vekselvirkningen og findes slet ikke som løsrevet selvstændig form. Nok er jeg i live, selv når min elskede ikke er til stede, men jeg er en anden. Måske kan jeg indgå i mange delheds relationer til forskellige tider; men hver enkelt folder sig kun ud, når komponenter bringes sammen.

Delheder findes over alt. Da man forsøgte at finde vor verdens mindste byggesten, begyndte man at splitte materien ad i mindre og mindre dele. Til sidst lod det sig ikke gøre at dele delene i mindre dele. Da mente man, at det laveste niveau var nået, og at nu kunne vi begynde at forstå vor verden ved at skrue delene sammen igen på samme måde, som vi, der er vant til at lege med lego, plejer at gøre. Men da blev man forbløffet. Pludselig stod man over for en *singlet*: to partikler, som nok er partikler hver for sig, men som samme er de noget ganske andet. Hver partikel holder en pil. De to partikelpile peger altid i modsat retning. Men partikelpilens retning bliver først en realitet, når vi ved hjælp af en *måling* spørger om pilens retning. Indtil vi måler er partikelretningen kun en mulighed. Vi udkrystalliserer det faktisk fra det mulige ved vort spørgsmål.

Situationen er en ganske anden end, når vi spiller med en terning. Vi kan indtil, vi har kigget under raflebægeret, kun vide at med sandsynlighed en sjettedel har vi slået, f. eks. en firer. Med det er selvfølgelig kun os, der er uvidne, antallet af øjne er fastlagt, er en realitet, fra det øjeblik terningen falder til ro under bægeret. Om vi kigger eller ej ændre intet for terningen. Sådan er det ikke for de små partikler i singlet tilstanden.

Og vi behøver blot spørge den ene partikel, straks dens retning bliver manifest vil makker partiklens retning også blive en realitet, og den vil altid pege modsat den første. Singlet partiklerne blev bragt i denne tilstand, da de var tæt på hinanden; men ligegyldigt hvor langt de fjerner sig fra hverandre vil de altid falde fra det muliges sfære til den realiserede verden med deres pile pegende i modsat retning. Men trods det at retning ikke er en eksisterende realitet før målingen, er det alligevel sådan, at ligegyldigt hvor langt de to partikler har bevæget sig fra hinanden gennem rummet, vil retning af den partikel vi ikke måler på, straks blive en realitet, når vi måler på makkeren.

De to partikler er delheder, som vil blive forbundet i helheden singlet, ligegyldigt hvor langt de to bevæger sig fra hinanden. Og partiklernes konkrete fysiske egenskaber bliver først transformeret fra det mulige til det eksisterende, i det øjeblik målingen udføres.

Vi er tilbage ved skabelsen, ved tidens væsen. En delhed eksisterer i den skabende sammenhæng, hvor tiden opstår. Et kærligheds forhold er netop et velkendt eksempel på dette. Kærligheden mellem parterne er dynamisk. Den skabes gennem samværet, sameksistensen eller samlivet. Den kan udvikle sig til et niveau, som man umiddelbart fornemmer rækker langt ud over den mekaniske tid, man måler med sin kalender og ur. Når kærligheden bliver rigtig intens, rækker den ind i evigheden. Kærligheden skaber sin egen tid og lever i sit eget univers. Et univers som er langt mere rigt befolket, end det mekaniske univers vi ofte tænker os, som værende det eneste ``virkelige`` univers. En sjov ubetænksom tanke, når man betænker sig, at selve tanken om universets virkelighed øjeblikkelig bliver uvirkelig – og dermed ikke eksisterende – i det øjeblik man accepterer den tanke, at det mekaniske er det eneste virkelige.

Denne fælde vil vi bestemt ikke falde i her, og beslutter os straks til at nok eksisterer det mekaniske. Ja ganske bestemt, der om er vi ikke i tvivl, da vor cykelpumpe ofte har demonstreret sin eksistens på yderst behjælpelig vis, når cyklens baghjul var punkteret og trængte til lidt mekanisk pumpekraft. Men blot fordi cykelpumper og andre mekaniske objekter eksisterer på en hjælpsom måde, bilder vi os ikke ind at tankens konstruktion er mindre virkelig. Vi har bemærket, at tankens frugter i mange henseender er mere livskraftige end mekaniske objekter. Tænk på π . Et lille elegant tal. Hvem tør hævde, at der var en tid, hvor π endnu ikke eksisterede? Forholdet mellem cirkelens omkreds og dens diameter har vel altid eksisteret? Men det har min cykelpumpe bestemt ikke, ikke i sin materielle manifeste form, men måske som princip?

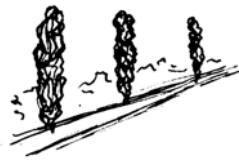
Altså eksisterer det univers, som skabes af det elskendes pars kærlighed. Ja, vi kan ligeså godt tage skridtet fuldt ud og slå fast, at den tid, som skabes af de elskendes kærlighed, er et velkendt – ydermere typisk – eksempel på den

Sindsvæsner og tidens egentlige natur

sande, eller egentlige, tid; den som i sit væsen er uadskillelig fra *væren*. Den egentlige tid er identisk med dynamisk skaben. Det elskende pars dynamiske vekselvirkning skaber nye eksistenser, nye niveauer og nye følelser. Den skaber afklaring og muliggør udfoldelse og blomstring. Kærligheden former og modulerer tiden, den udspænder og manifesterer tiden, kortsagt den er tid.

Somme

Hvis vi identificerer tid med en uendelige række af velordnede øjeblikke, som vi ser udmålt på det hav af ure, der bestandigt omgiver os, kan vi nemt glemme at fortid, nutid og fremtid er uadskillelige størrelser, som eksisterer lige meget, eller lige lidt, og især i samme grad her og nu. Fortid, nutid og fremtid er tre delheder, som tilsammen danner en uadskillelig helhed, som er langt større end fortid + nutid + fremtid. Som andre delheder har de opbrudte tidsstumper fornu- og fremtid ikke deres egen eksistens løsrevet fra den fælles helhed, som vi kalder sandtid. Man kan ikke tænke sig fortid uden en fremtid og en nutid, og tilsvarende giver en fremtid uden en fortid og en nutid ingen mening.

Nogle gange bliver dette forhold så påtrængende klart, at man bliver ganske åndeløs. Når man rejser nord på fra Paris mod England, Holland eller Skandinavien, eller hvor man nu måtte have ærinde, passerer man igennem Somme Dalen. Selv om man ikke opsøger krigsmindesmærkerne, er de faldne og de forfærdelige slag alligevel nærværende. Straks man ser vejskiltene med navnet Somme, er man midt idet. Man hører kanonernes torden i den milde stilhed, man ser skyttegravene og mudret i det frodige grønne græs og man mærker flyvemaskinernes drøn i den stille susen fra de høje popler. Fraværet af våben larm, af mudder og elendighed, af bombers hvinen er en illusion, som kun kan opretholdes, i det omfang vi stivnakket holder på, at kun kalenderens samtidighed er ægte. I vort sind er vi ikke adskilt fra det vanvid, som her bragte invaliditet og død til mere end en million mænd. Selv om kalenderen hævder, at slagene og galskaben rasede fra 1 juli til 18 november 1916, er vi fuldt bevidste om, at vi fortsat er midt i galskaben, og at vi er medaktører.

Vi ved, fordi John Donne fortalte os i 1623, at det hverken giver mening at spørge ``hvem klokkerne ringede for`` eller ``hvem klokkerne ringer for``. De *ringer* altid for *os*. Donne, Somme og vor tanke er synkrone og sammenflettede. I vor bevidsthed er der resonans mellem Donnes ord, eksplosionerne og lemlæstelserne i Somme og vor erkendelse af, at vi er involverede. Vi mærker aktualiteten i Donnes ord og sanser slaget ved Somme, fordi vi er med. Vi er *med*-mennesker og kan ikke undertrykke en spontan solidaritets følelse. Vi har en medskyld; fordi vi ikke har elimineret krigen og volden, og ydermere frygter vi, at vi aldrig bliver i stand til at fjerne krigen fra vor verden. Således forsvinder den adskillelse, som urets tid forsøger at bilde os ind, der eksisterer mellem Donnes London i 1623, Somme i 1916 og os. I den egentlige sande tids verden er vi samtidige med Donne og Somme, fordi vi er partnere i den samme brydningsfulde og fortumlede skabelsesproces.

Sindsvæsner og tidens egentlige natur

Donnes ord insisterer på den essentielle næstesolidaritet, og Somme negerer selv samme menneskelighed. Vi vil Donnes ord, vil skabe en verden, et univers, uden galskab. En verden hvor det ikke er muligt at dræbe og massakrere en million mænd. Men når vi lytter til poplerne i Somme, høre vi ikke Donnes ord – vi høre krigen og desperationen.

Donne var biskop ved Sankt Pauls Katedralen i London, men ej heller her er det Donnes ord, der dominerer. Er man ganske stille i det store kirkerum, kan man måske ganske svagt opfange efterklangen af Donnes meditation, men det tydeligste brus kommer fra kampene i Irak, Afghanistan, Jugoslavien, Falklandsøerne, Korea, ... Hverken solidariteten eller freden har vundet. Vi er fortsat på vej. Vi må fortsat forsøge at skabe fred. Tiden bliver ikke en anden før freden og næstesolidariteten lykkes for os. Tid er skaben og kun ved at skabe en ny virkelighed, kan Somme blive til historie, til noget der hændte engang.

Haven

Lad os gå i haven. Har man selv et lille stykke jord, som man er forbundet med, fordi man forsøger at dyrke og frembringe livsmuligheder og liv her, kan man sætte sig der en stund. Er man ikke en haveperson, har man måske en potteplante, man kan sætte sig ved siden af, og har man heller ikke det – måske fordi man er led og ked af alt der gror, eller rettere burde gro, hele tid visner for næsen af én – så må man kigge sig lidt omkring, der skal nok være en have i nærheden, eller blot et hjørne af en mark eller en lund. Bedst er det dog, om man sætter sig midt i blandt planter, man selv har været involveret i. Det kan for så vidt også være blandt ens børn, hvis man har sådan nogle indenfor rækkevidde.

At dyrke have er at forsøge at skabe, at bidrage til tidens måde at udfolde sig på. Man planter, beskærer, luer, gøder, planter om, rykker op, flytter rundt, omformer og omdanner; ikke fra det ene øjeblik til det andet, men som en vedvarende proces i partnerskab med jord og vejr, orme og biller. Man planter løg under roserne og ikke et eller andet vilkårligt andet sted i haven. Man lærer at respekterer og værdsætte slægtskaber og venskaber mellem nogle planter, og man lærer at erkender, at andre typer planter har det bedst, når de er på behørig afstand af hverandre. Det nytter ikke at sætte et frugt træ klods opad en hungrig hæk. Alt har en plads og den lykkeligst kombination opstår dersom gartner, planter, kryb og dyr samarbejder og i fællesskab sørger efter harmoniske løsninger.

Haven, med sit væv af vekselvirkninger mellem de mange organismer i konstant fælles brusende skaben, er tydeligvis en helhed af delheder. Fjern en staude eller tag et spadestik væk fra en plæne, og haven forvandler sig straks til en anden. Sid nu roligt i haven og drag vejret dybt ned i lungerne og ånd derefter ganske langsomt ud. Man sanser og dufter resultatet af myriader af forbindelser og gensidige påvirkninger opsummeret over forudgående årstider.

Ydermere er det sådan, at man slet ikke kan sætte sig i en have uden at blive medbestemmende for havens fremtidige form. Man sætter sig på plænen og straks brækker man en skare græsstrå. Man sammentrykker jorden en kende og ændre livsbetingelserne for de usynlige ormen underneden. En lille effekt? Så sandelig nej! Måske er effekten af, at et menneske sætter sig på plænen en anden, end hvis en elefant slår sig ned. Om den er større eller mindre er et kvantitativt spørgsmål. Det kan have sin betydning, men lad os holde os til de kvalitative aspekter.

Forskellen på om man sætter sig på plænen eller på bænken er kolossal. Den indeholder hele tænkningen bedrevet af Kirkegaard, de franske eksistentialisters, Jesus og Siddhartha Gautama – den historiske Buddha. Den indeholder valget, og den indeholder valgets konsekvens. Vælger jeg bænken, træder jeg på grusset, og gør min indflydelse gældende overfor hærskere af myre, som søger at finde vej gennem grusset mellem deres tue, og den føde de fandt på den anden side af stien. Måske blokerer jeg et vigtigt myrespor ved, at min fod ruller et par sten til siden. Måske åbner jeg en ny korridor for dem, så det med et bliver nemmere for dem at bringe føden tilbage til deres tue, og dermed medvirker jeg til at forøge deres yngle evne. Uden at vide det har jeg måske bevirket at hele nabolaget kommer til at lide af myreplage til næste sommer. Alle husejerne vil derfor bestordre supermarkeder og købmænd for at købe kanel, der altid har været kendt som et fortræffeligt middel mod myreinvasion. Kanelsalget stiger brat. Sidst på sommeren til næste år køber Chandran Shanmugam, som er kanel dyrker på Sri Lanka, en ny flot sari til sin kone, fordi kanelprisen har været fordelagtig på det sidste. Vælger jeg at gå ud for at sætte mig på plænen i stedet, træder jeg ikke på stien, stenen ruller ikke, og Chandran Shanmugam bliver måske ikke i stand til at købe en ny sari til sin kone.

Mit valg har konsekvenser, og jeg må og skal vælge. Jeg kunne forlade haven; men mit valg vil fortsat have konsekvenser for orme, græs, grus, myre og mennesker. Gennem mit valg former jeg verden. Mit valg er en bestanddel af den kollektive skabelsesproces, som er et essentiel aspekt af det fænomen, vi kalder tid. Her er mere end Kirkegaard og Sartre og hans kompagnoner. Her er ikke kun spørgsmålet om menneskets eksistentielle dilemma – om end dette i sig selv er et ganske vægtigt spørgsmål – her er selve verdensaltet i sin konstante skabelsesproces. Vi kalder det tid, og det er også i orden, blot vi ikke falder for fristelsen og tror, at alt dette kan reduceres til den endimensionale tid, vi ser på vort ur. Vort valg påvirker verdensaltetets gang. Det skaber universets historie. Hver gang, hele tiden, hvert øjeblik skabes universet af handling. Ikke handlinger som foregår som en ordnet sekvens i tiden, men som simpelthen er tiden. Den egentlige tid i dens mange dimensionale verbalt ubeskrivelige form.

Fastform

Fastform findes ikke. Netop som man tror, man har fundet en ramme at begribe verden i forhold til, ændre både verden og rammen sin form, og alt bliver anderledes.

“Fastform findes ikke,” sagde han mildt. Han havde erfaring i disse ting. En stor del af hans liv gik med at rulle stålplader. Folk, som kun i korte perioder og ved lave temperaturer kommer i kontakt med stål, har ofte den opfattelse, at stål er stål, og stål kan man regne med. Stål er ikke som modellervoks. Stål bevarer sin form, ikke noget med at flyde ud blot fordi man glemmer sit stålbage i vindueskarmen på en solskinsdag. Børns små farvestrålende vokskreationer omdannes, ligesom glemte stearinlys, til uigenkendelige klatter, der misfarver den hvide vindueskarm, men ikke så med stål. Stål forbliver vel i den form, det blev dannet i?

“Nej,” siger han, “stål er som voks. Træk i det, og det strækker sig. Kør det gennem en rulle, og det er som dej. Tag en stålterning, og varm den op, og den forvandles til en lille pynt væske.”

“Ja men,” indvender vi straks, “under normale forhold kan man stole på stål. Hammerens hoved er en tryk bekendt, der ikke ændre sig, selv om man slår et par søm i. Ikke en gang selvom man gør det i solskin!”

Han smiler og gentager, “Fastform findes ikke. Det er blot et spørgsmål om tid. Et par søm kan hammeren klare, men det tager såmænd ikke så mange søm, før hammerens skarpe kanter begynder at blive afrundede. Bekendtskabet mellem søm og hammerhoved skaber en ny form. Eller lad blot hammerens stålhoved ligge en tid, så skal rusten snart begynde sin omdannelses proces. Nej, fastform findes ikke.”

Sådan er det jo også med mennesker. Nogle tror at de har en stålsat karakter. De glæder sig ved at tænke på sig selv, og deres ophøjede personlighed, som uforanderlige størrelser, som ikke lader sig blæse omkring. De fryder sig over at være fikspunkter, som mindre standhaftige mennesker tager pejling efter og finder støtte og vejledning ved at imiterer. Men det er en illusion. Fastform findes ikke. Verden ændre sig bestandigt. Hvis den stålsatte person tror han er uforanderlig, er det fordi han bevarer samme relation til omgivelserne. Men da de ændre sig uophørligt, følger han i virkeligheden blot med, er en ubevidst medløber.

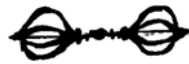
Det er ganske, som det skal være. Fastform findes ikke. Det eneste uforanderlige er verdens uophørlige foranderlighed. Rum og tid er en gigantisk boblende og sprudlende skaben. At være er bestandigt at være noget andet. Vi ved alle, at tiden aldrig står stille. Og hvorfor gør den ikke det? Fordi tid ikke

Sindsvæsner og tidens egentlige natur

eksisterer. Kun den dynamiske skaben er konkret virkelig. Der i består vort ansvar. Vi må så sandelig være stålsatte i vor evindelige skaben. Hvert åndedrag vi trækker har konsekvenser. Molekyler hvirvler omkring os. Damp suser ud og ind af vor krop. Ilt bliver forbrugt og kuldioxid strømmer fra os. Jeg trækker vejret dybt og sluger en milliard bakterier. Jeg nyser i bussen og ændre helbredstilstanden hos tredive medpassagerer. At eksistere har konsekvenser og bevirker foranderlighed.

Hvad skal vi dog gøre? Hvor finder vi faste holdepunkter og uforanderlighed? Vi må søge nedad. Finde det basale. Vi må finde det almene i det evigt foranderlig. Vi må lære af snefnuggene.

Ånd

Kun ånden eksisterer. Vi glemmer det af og til, men når vi så trækker vejret dybt og lader sindet falde lidt til ro, så går det op for os at, idet mindste set fra vort punkt i universet, set i vort sinds tanke spejl – som jo er det eneste vi har – er vor eksistens båret af vor ånd. Tunge ting findes der ude, det er vi bestemt i stand til at opfatte med vor ånd. Bomber, lastbiler, brosten, tunge ting som vi hurtigt bliver enige om eksisterer i en eller anden form uden for os, før os og efter os. Men vi kender dem kun, når alt kommer til alt, igennem deres spejlbillede i vort sind. Hvis jeg støder min fod mod en sten, er smerten så stor, at jeg straks tilslutter mig det synspunkt, at stenen er virkelig og eksisterer uafhængigt af mig. På den anden side er mit møde med stenen en helhed, som består af, den noget uheldige, kombination af min tå og sten. Netop nu kender jeg kun stenen, som en af de to delheder, tå og sten, som indgår i helheden smerte, blå mærke, tåre og stønnen. Jeg kan give mig i kast med en nærmere undersøgelse af stenen, men jeg registrerer fortsat resultaterne af min udforskning som formationer i min ånds spejl. Måske skal vi engang kendes og kende fuldt ud, som Paulus forventer, men netop nu, ja så længe vi er mennesker, er vi bundet til og begrænset, men ikke mindst beriget, af ånden.

Vi må derfor gøre os umage med ikke at lade os vildlede. Vildlede af hvem? Af vor egen indbildningskraft og tendens til ønsketænkning. For os eksisterer verden kun som ånd, som erkendelse, men dermed så sandelig ikke sagt, at vi kan bilde os hvad som helst ind. Vi skal nok få konsekvenserne at føle, når den del af virkeligheden, som består af vort åndelige univers, ikke er i samklang med resten af universet. Vi må hele tiden bestræbe os på at vor begrebsverden er i korrespondance med verden. Vor åndelige begrebsverden er i et delhedsforhold til den øvrige verden, både den del af den øvrige verden, som udgøres af mere ånd, og den som udgøres af tunge ting.

Fjerner vi korrespondancen mellem vor egen åndsverden og den resterende verden, amputeres *vor* verden, lige som det altid sker, når delheder løsrives og derfor kollapser. Som når et kærlighedsforhold ophører og partnerne pludselig bliver meget mindre end halvdelen af det, de før var i fællesskabet.

Nogle vil tale om den indre og den ydre verden. Jeg vil skelne mellem vor verden, som altid vil være af åndelig karakter, og hele verden. Hele verden er den, som både består af lastbiler, stjerner, kvadratroden af 2, min elskedes indre hemmelige drømme, samt indeholder min begrebsverden som en underafdeling. Jeg kan kun kende verden gennem min åndsverden, som naturligvis er en del af hele verden. Min verden er forhåbentlig ikke kun en indre verden, men et spejlbillede af hele verden, om end kun et ukomplet og

mangelfuldt spejlbillede. Og dette åndelige spejlbillede er i sig selv en del af verden.

Hvorledes bringer vi *vor* verden i korrespondance med *hele* verden? Ved at leve og vekselvirke, ved at ånde, tænke og fornemme. Først må vi kende *vor* egen natur. Bodhidharma understregede dette atter og atter, da han bragte Zen med sig til Kina fra Indien for omkring 1500 år siden. Og det er han ikke den eneste, der har indset. Den religiøse fra en hvilken som helst tradition søger Gud gennem bøn, og bøn er netop en indre dialog mellem forskellige lag i *vor* åndsverden. Ateisten ser de religiøse metafysiske konstruktioner, som unødvendige og fejlagtige påfund, der hindrer, at vi kan danne os et korrekt billede i *vort* indre af verden, som den virkelig er. For ateisten er religion identisk med, at vi befolker *vort* sind med egne og fejlagtige påhit.

Forskellen er ens. Den religiøse bruger det religiøse sprog til at håndtere de store formationer, som vi fornemmer bevæger sig rundt i *vort* sind. Sluk blot for den indre stemme, sid stille lidt og bliv et med åndedrættet. Straks, eller måske efter lidt øvelse, bliver man sig bevidst, at der er liv der inde. Selv når sindet er alene med sig selv uforstyrret af ydre stimuli, selv da er der bevægelse. Det stille klare sind føler sig i kontakt med universets urdyb. Tid og rum bliver flydende, og sindet åbner sig op. Man er i selskab med noget stort, noget større end *vort* konkrete logiske sprog kan håndtere.

Forskellige folk reagerer forskelligt på oplevelsen. Den religiøse føler sig i kontakt med Gud. Ateisten vil nok tendere til at benægte oplevelsen og ty til neurofysiologiske og elektrokemiske detaljer, som naturligvis kan være korrekte, men som rammer ved siden af det essentielle; nemlig sindets subjektive oplevelse af at eksistere. Zenbuddhisten vil blot tie og være tilstede og opgive at beskrive; men i stedet respektere, at oplevelsen af eksistensens dybeste lag er subjektiv og langt større end sproget kan udtrykke. Måske Zenbuddhisten vil sige, at det nærmeste man kommer en meningsfyldt kommentar til oplevelsen af den blotte eksistens er Paulus første brev til menigheden i Korinth kapitel 13 eller Bachs store fuga og toccata for orgel i d-mol – den med nummeret BWV 565.

Når jeg sidder helt stille og lader åndedrættet strømme ganske forsigtigt ud og ind, da mærker jeg min eksistens, og jeg mærker den mere intens og mere bevidst og tættere på end, når jeg giver mig hen i hæsblæsende hvirvlende livsudfoldelse for eksempel på et danse gulv. Den ene oplevelse fører indad og nedad og mod enkelthed. Den anden fører udad og involverer nemt en grad af overanstrengelse og bedøvelse af sanserne, som gør, at jeg ikke er fuldstændig årvågen og tilstede. Gennem den stille koncentration får jeg mulighed for at fornemme urdybet, høre græsset og bjergene gro, og bibringer mig følelse af forbindelse til verdensaltet. Da jeg og mit sind og dets fornemmelser og

bevægelser er en del af verdensaltet, kigger universet på sig selv igennem det fokuspunkt, som udgøres af mit undrende sind.

Vort sind har et stort ansvar og en fornem rolle at spille. Vor bevidsthed er universets ``organ``; det er den dynamiske proces i universet, der muliggør, at verdensaltet er i stand til at reflektere over sin egen eksistens. Var vi ikke her til at iagttage, ville intet eksistere, i alt fald ville der ikke være noget instrument, der tillod verden, at undre sig og blive benøvet over at den er til. Målt med den egentlige tid har verden altid været her. Vi har bemærket at størrelser, eller objekter, som π og lignende, altid har eksisteret. Men vi er også sikker på, at forholdet mellem længden af cirkelens periferi og dens diameter er et åndelige produkt, der kun boer i den del af verdensaltet, som består i verdens selvreference, altså vor ånd, som kun besidder dynamik og realitet, når denne ånd finder bolig i et levende menneskes sind.

Nogle vil føle, at det er her, de møder Gud. Gud forklarede det selv tålmodigt til Moses, da Moses efter samtalen med den brændende busk følte sig lidt desorienteret og gerne ville vide, hvad han skulle sige til folk. Hvilket navn kunne han nævne? Hvem var det, der havde gemt sig i busken? Moses fik da besked om at være ganske rolig og blot sige, at han var udsendt af: ``Jeg Er .`` Altså selve eksistensens bærende kraft og princip.

Andre vil være tilfredse med selvreferencen. De vil ikke se nødvendigheden af, eller muligheden for, at introducere en udenforstående størrelse, af en natur som Abrahams Gud, der får tildelt ansvaret for først at skabe og siden at opretholde universets eksistens. De vil tænke at den eksistens, som vi møder, når vort sind stiles og den indre stemme tier, så vi blot *er*, at den eksistens er kernen i tidens evige skabende natur, som gennem sin selvreference bærer verdensaltet nu og altid uden begyndelse eller ende. Ånden svævede nok over urdybet; men urdybet var der jo tydeligvis allerede, så ånden havde noget at svæve over.

Hvor kommer ideen om begyndelsen fra? Hvorfor opstod den opfattelse, at en begyndelse, og dermed en tid før tiden blev skabt, er nødvendig og giver mening? Det skete den dag, da der var nogle som glemte, at den lineære, endimensionale, lokale mekaniske tid, som vi går med på uret på armen, ikke er identisk med den egentlige, globale, kollektivt skabende tid, som bærer den verden, vi kan kende. Dette er den virkelige verden, som er den eneste der eksisterer umiddelbart for vort sind, altså den subjektive indre, men objektivt eksisterende, verden.

Vi har det med at begå de slags sammenblandinger og det ofte med mindre heldige konsekvenser til følge. Tiden på uret har en tendens til at lade som om, den går fra et punkt i tiden til et andet. At der tydeligvis er et før og et efter kl. 12, giver alt sammen indtryk af, at der sikkert var engang, som var før alt

andet. Og har man først besluttet sig til, at der var en begyndelse, så står man jo der og mangler en til at sætte gang i foretagendet ved tidens begyndelse. Men hvad nu om vi trækker vejret stille og dybt og tænker lidt nærmere over sagen. Er det da ikke temmelig nærliggende at komme til den konklusion, at noget måske gik galt, da vi lidt raskt og ubetænksomt antog, at det lille tikkende mekaniske urs tid opfører sig på samme måde, som den egentlige kollektive skabende tid, der udspænder vor egen og verdens altets eksistens.

Vi ved, at åndens og sindets tid har det med at være forbundet med den omgivende verden, og at denne vekselvirkning får den egentlige tid til at forløbe på en måde, der langt fra ligner urets ensformige rytme. Den egentlige tids substans er bestemt af omfanget af kvalitativ skabelse. Den egentlige tid har dybde og brede, den fortættes og ekspanderer og repræsenteres derfor yderst dårligt ved længden af et tidsinterval udmålt med urets tid. En stund om slynget af den elskede kan ikke bringes i målbar relation til en stund omgivet af destruktion og ødelæggelse, og i begge tilfælde vil udstrækningen af de gennemlevede hændelser ikke blive meningsfyldt beskrevet ved hjælp af urets tid.

Vor ånd udvider sig, og den egentlige skabende tid, som består i vekselvirkning, bobler og syder i selskabet med den elskede. Derimod trækker den egentlige tid sig sammen og bliver kold og sprød som glas, når vi bliver konfronteret med destruktionen. Tænk på tsunamien i Det indiske Ocean juledag 2005, eller tænk på da flyene kolliderede med tårnene i World Trade Center 11 september 2001. Når vi erfare destruktion og katastrofe, krymper den egentlige tid og truer med at spiralere sammen i et forsnævret punkt, hvor vort sind og vor sjæl ikke kan leve og ånde.

studeret og kendt tidligere. Tilsvarende havde folk også både set og malet guitarer, før Picasso udsatte dem for kubismens behandling.

Den dybeste kreativitet er den, der bringer et nyt aspekt frem ved det mest gammelkendte. Lad os i denne sammenhæng overveje, hvilken musik udøvelse, der involverer den største grad af kreativitet: improvisationer eller fortolkningen af en eksisterende komposition? Det kan ikke afgøres entydigt, men at fortolkningen af eksisterende kompositioner indebærer en betydelig grad af bunden kreativitet bliver straks klart, når man tænker på de meget forskellige indspilninger, der findes af Bachs Sonater og Partitater for solo violin, eller tænk på Glen Goulds tidlige og sene indspilning af Goldberg variationerne. Samme nyskabelse gennem fortolkning kender vi fra Joe Cockers version af Lennon og McCartneys ``With a little help from my friend``. Teksten er den samme, melodien den samme og dog er virkningen af Cockers udgave en ganske anden end Beatles originale indspilning.

Det nye skabes af det gamle og med klare forbindelser og referencer til det bekendte. Er der ingen bro bagud, så bliver det skabte blot kaotisk og uden informations indhold og ude anden virkning, end den modtageren selv bibringer sin oplevelse. Det skabte må nødvendigvis sættes i en relation, for at det nye overhovedet kan identificeres.

Den kreative skabelsesproces forudsætter en kontekst; jo mere det nye indeholder og udvider det eksisterende, des mere er der tale om egentlig kreativitet og ikke blot om (lige gyldig) tilfældig ukoordineret sammenstilling af former.

Den kreative skabelse involverer altid det kollektive. Erkendelsesmæssigt skabes der kun noget nyt, dersom andre mennesker er i stand til at følge tråden og værdsætte et nyt budskab og en ny sammenhæng eller en ny synsvinkel. Vi berørte det ovenfor, en del af kreativiteten findes hos modtageren, og jo mindre afsenderen henfører til eksisterende rammer, des mere bliver modtageren nødt til at forestå tolkningen uden støttepunkter. Er der slet ingen genkendelighed, må modtageren selv fuldstændigt overtager den kreative proces, som dermed er blevet til et internt virke. Derfor er der mere kreativitet hos Picasso end hos en kunster fra en totalt nonfigurativ og super abstrakt skole, som hænger et stykke krøllet papir med en gul klat op, og overlader til beskueren at skabe kunstværket.

Men der findes også kreativitet som ikke er direkte forbundet med menneskelige kultur. Nyskabelser i naturen er underlagt tilsvarende bindinger. Lad os tænke på biologi, f. eks. en ny virus. Denne er kun en virus i det omfang, den er i stand til at forbinde sig med det eksisterende liv. Dens blotte eksistens og reproduktion kan kun finde sted gennem allerede eksisterende liv. Den nye virus særegenhed og nyhed vil først og fremmest være betinget af,

Sindsvæsner og tidens egentlige natur

hvorledes den vekselvirker med det eksisterende liv. Er den nye virus i stand til at omgå immunforsvaret hos visse eksisterende organismer, og måske have seriøse negative effekter på disse livsformer, så vil den nye virus blive synlig og have en effekt på det eksisterende. Men er denne virus så forskellig, så ``ny``, at den slet ikke kan vekselvirke med det eksisterende liv, så bliver virusens liv meget kort varigt og uden væsentlig betydning for det eksisterende liv.

Hjælper alt dette os til bedre at forstå tidens sande natur som kollektiv skabelse?

Ja det gør!

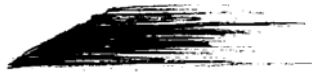
Længde

Lad os begynde fra den ene ende. Hvor lang er tid i realiteten? Eller hvor bred? Eller hvor dyb?

Tiden målt med et ur giver sig ud for altid at bevæge sig fremad med samme hastighed. Jeg kan købe mig et ur, som går med en så stor præcision, at i løbet af en million år taber eller vinder uret højst et sekund. Men et sådan ur på armen, behøver man ikke at spille megen tid på at stille sit ur. Det kan være rart. Jeg kan føler mig tryk. Her er endelig noget man kan stole på. Det er naturligvis en illusion, for denne præcision er irrelevant.

Den rigtige tid måles med hjertet og den har både længde, brede og dybde. Men det ved vort superpræcise ur ikke noget om. Selv udmålingen af tidens længde, som ellers skulle være vort urs specialitet er en smule problematisk. Problemet med dette lettere autistiske urværk er, at det har den opfattelse, at et minut hos tandlægen er lige så langt som et minut på toppen af en klint ved havet omslynget af den elskede og i selskab med en nedgående glødende sol. Sådan et ur har ikke begrebet meget. Det stakkels ur har ydermere bildt sig selv ind, at et sekund nu vil have samme længde som et sekund om en million år. Dog deri kan vi dårligt være enige. Vi har indset, at der, hvor vi vil være om en million år, vil et sekund ikke have meget tilfælles med, de sekunder vi gennemlever netop nu.

Da den egentlige tid består i kreativ skaben, og bestemmes af tingenes indbyrdes relation og vekselvirkning, er selv det korteste øjeblik uendeligt. Et hvilket som helst øjeblik rummer potentielt uendeligt mange hændelser og er i stand til at konkretisere og virkeliggøre utællelige muligheder. Intet øjeblik er så kort, at det ikke når at udruge hobe af nye hændelsesforløb. Hvert enkelt øjeblik sår myriader af kim, der vil vokse og blive til et *nu*, som straks vil folde sig ud og straks omdannes til det næste. Vi er kimenes vækstbetingelser, vi er deres næring og deres trivsel. Kæden af øjeblikke skaber os og vor handlen former øjeblikkenes værdi.

Brede

Tidens brede varierer, vi får den til at varierer. Når jeg er uopmærksom, eller når jeg bedøver min bevidsthed med kemikalier eller tynd underholdning, snævre tiden sig ind. Mit univers bliver endimensionalt, jeg registrerer ikke en brøkdel af øjeblikkets indhold. Jeg begår den fejl at identificere tidsstrømmen med den meget snævre bæk, som består i sekvensen af hændelser, som bliver påtvunget mig af, f. eks., det fjernsyn jeg sidder og kigger på. Tiden bliver snæver, fordi jeg glemmer at en uendelighed af hændelser sker i og omkring mig, og jeg lader den magre Hollywood film dominere min bevidsthed. Larmen i mit indre bliver så intens og så fokuseret, at jeg ikke kan høre græsset gro, eller stjernerne blinke. Mit sind bliver så indsnævret, voldført af hurlumhejen på skærmen, at jeg mister besindelsen, og knap nok bemærker, at jeg og vor klode, i løbet af den time det tog helten at massakre slynglen, er stormet et hundred og syv tusind kilometer gennem verdensrummet. Er man ikke både distræt og uopmærksom, når man kan blive hvirvlet hundred tusind kilometer ned ad vejen, uden så meget som at bemærke det.

Når jeg er nærværende er situationen en ganske anden. Lad os tænke på stunder, hvor vi har været heldige at blive beriget af kunst. Rigtig kunst er skabende. Den bringer os til at se verden med øje, hjerte og krop. Efter en time i selskab med Bach, H. C. Andersen eller en stor film kunstner er jeg ikke i tvivl om, at jeg har bevæget mig en million kilometer. Tværtimod, jeg fornemmer tydeligt, at jeg har bevæget mig gennem universet, og at dette har ændret sig og er blevet et andet univers, ganske forskelligt fra det univers jeg befandt mig i for en time siden.

Tiden bliver bred, mine sanser vækkes. Hjerte og krop åbner sig og indsuger pulsen af hændelserne omkring mig, både de umiddelbart synlige og de mere skjulte. Verden bliver mange dimensional med skabelse og sammenhæng på alle planer. Der bliver enhed i mangfoldigheden, delhederne åbenbares for mit sind.

Dybde

Tiden kan nemt blive så dyb, at vi ikke kan bunde, at vi mister udsynet både frem og tilbage. Nogle gange er det skræmmende, andre gange er det vidunderligt blot at være til stede netop her i dette øjeblik uden bevidsthed om det forgangne eller det kommende.

Angsten for dybden er forbundet med desorientering og en fornemmelse af at være prisgivet hændelser, som måske kan udvikle sig i en farlig retning, ja måske ligefrem blive katastrofale. Får man f. eks. mistanke om, at man bærer på en cancertumor i sin krop, vil tiden virke bundløs, man føler sig uden muligheder for at indvirke på det forløb, der langsomt udvikler sig et sted i ens krop. Den sorgløse tid før tumoren begyndte at gro synker ned bag en tidshorison, og man har svært ved at erindre, at en tid uden cancerens alt dominerende nærvær eksisterede. Tilsvarende har man fra det traumatiske tidsdyb, man er blevet slynget ned i, meget svært ved at skue en fremtid, hvor man atter er en aktiv medvirkende; man paralyseres af en fornemmelse af at være på et tidligt blindt sidespor, som vil ende i tomhed, mens omverden fortsætter uhindret. Selve dybden af uvisheden om karakteren af de fjendtlige celler, som formerer sig, og måske er i færd med at sprede sig, får tiden til at synke, og man befinder sig i sin egen tidsbrønd, i hvilken man desperat forsøger at fastfryse cancercellernes tid. Brønden bliver kun dybere af, at man frygter at selve bekymringen er med til sænke kroppens modstandskraft, så den blotte og uundgåelige bekymring er en ekstra byrde for kroppens modstandskamp.

Dyb tid kan også have den modsatte vægt. Den kan opstå, når man med held giver sig hen i en udfoldelse, man holder af. Det kan være udøvelse af musik, eller en hvilken som helst aktivitet, som kræver total koordinering og samarbejde af krop og ånd. Det kan være at bage pandekager eller at spille violin; selve udfoldelsen er underordnet, hvis denne syssel lader en synke totalt ind og forsvinde i selve handlingen. Man forsvinder da ned i tidsdybet, som i dette tilfælde er harmoni og skabelse. Når dette sker, da forsvinder den vanlige adspredthed, som består i at være en tredjedel til stede i en tidligere aktivitet, en tredjedel til stede i en endnu ikke påbegyndt aktivitet og næsten ikke til stede i den aktuelle handling. Den lykkeligt udførte handling skaber en tid så dyb, at man dykker og glemmer sigtelinierne til både fortid og fremtid.

Stærkest er oplevelsen, når tidens dybde, brede og længde fornemmes samtidigt. Da er vi tilstede.

Begyndelsen

Hvordan gik det til, da tiden blev til? Egentlig blev tiden ikke til. Der var ikke engang, før tiden kom til verden. Der var ikke en tid, hvor der endnu ikke var nogen tid i verden. Men der var en gang, hvor vor tid endnu ikke havde fundet sin plads i verden. Det var den gang, da tiden endnu ikke vidste, at dens opgave er at udtrække det faktiske blandt alt det mulige. Da tiden endnu ikke var begyndt at bryde et spor igennem riget af alt det mulige, lige som en isbryder udvælger den rende, der bliver den sejlbare realitet blandt alle de uendeligt mange måder, det isdækkede hav kan bryde op på.

Nu er tiden den proces, det brændpunkt, det krystalliseringskammer, som omdanner det potentielle til den konkrete fortid ved en filtration igennem det realiserede nu.

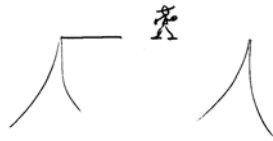
Den gang før tiden fandt sin rette plads, kendte tiden ikke forskel på for og bag eller op og ned. Den var en lille formløs singularitet, som man kunne vende og dreje lige, som man ville. Det gjorde ingen forskel, tiden så ligedan ud uanset, hvordan man drejede den rundt – præcis som en funklende krystalkugle.

Tidens natur ændrede sig med tiden og fik retning, længde, dybde og brede. Det er ikke som med kvadratroden af ni. Kvadratroden af ni har altid været tre, også før tiden fandt sin rolle i verden, ja endda før der var en verden, tiden kunne komme til.

Tidens natur er anderledes. Engang var alt kun ``kommende'', alt var endnu urealiserede muligheder. Ingen muligheder var blevet filtreret gennem nuets nåleøje, og derved blevet til den forgangne og realiserede fortid. Intet var blevet ekstraheret ud af de abstrakte muligheder, alt var tilstede *in potentia*.

Men det kunne ikke blive ved. Tiden besluttede sig til at antage form. Påtog sig rollen som skaber. Begyndte med præcision at sortere i de eksisterende fremtids muligheder, og ud af nogle af disse begyndte tiden at skabe nuet. Som så straks bliver til fortid i samme øjeblik tiden smeder et nyt nu.

Fornemmelse

Han sad og tog sig god tid. Han sagde selv, at han sad og nød tid. Han forklarede, at han holdt af at sidde og konsumere store lunser af god tid, og at han i øvrigt godt vidste, hvorfor så mange mennesker i vor tid føler, at de har begrænset tid, og derfor aldrig tager sig tid til at tygge stille og roligt på tiden, med det resultat at de suser rundt uden tid til noget som helst og allermindst til at være nærværende. Har man ikke tid til at være tilstedet i nuet, hvor er man så tilstede? Han sagde, at resultatet naturligvis kun kan være frustrerende og misfornøjende mennesker. Men som sagt, han tog sig tid. Havde masser af den. Kunne strække et sekund til et århundred og havde bestemt tid til at forklare mig, hvorfor folk har det så svært med deres tid, hvorfor de har så lidt af den.

Jeg blev nysgerrig. Nok havde jeg egentlig ikke rigtig tid og slet ikke tid at smuldre væk i selskab med et sludrehoved. Ja, rent ud sagt jeg havde travlt, travlt med at komme frem. Jeg var punktlig til min fødsel og har lige siden været omhyggelig med min tid. Det vil trods alt være pinligt, om man kom for sent til sin død. Jeg ser billedet for mig. De står der og tripper med kisten. Hele selskabet er lidt utålmodigt. Hvor skule de få tid fra til at stå og vente på en upræcis type, som i den grad har sløset med sin tid, at han endte med at leve længere end sin afmålte tid. Man føler sig ilde berørt ved tanken om, at være den der kommer for sent og vækker opsigt ved en sådan lejlighed.

Men der var alligevel noget over den måde, hvorpå han sad og balancerede med sin tid. Han lige som satte den i stå. Han var ganske stille, rolig og overordentlig opmærksom. Han bredte tiden ud omkring sig. Fornemmede, forarbejdede og fordøjede alle øjeblikkets hændelser. Satte sig midt i øjeblikket og kiggede på tiden i al dens brede, længde og dybde.

Han fortalte mig, at engang var det gået op for ham – han huskede ikke længere det nøjagtige astronomiske tidspunkt – at han faktisk ikke længere lagde vægt på urets tid. Han var blevet klar over, at urets tid var vildledende. Skynder man sig af sted i et forsøg på at følge med urets, eller solens, evindelige fremad skriden, opnår man ikke andet end at miste besindelsen og lade sig distrahere.

Han var blevet opmærksom på, at jo mere travlt han havde, jo mere han forsøgte at følge med uret, des mindre fik han befolket sin tid med væsentlige øjeblikke. Han kom til at indse, at hverken uret eller solen skrider fremad, men snarer blot hakker i stykker.

Han begyndte at ignorere uret og i stedet fornemme tiden med hjertet. Holdt op med at lade sig distrahere af urets evindelige udmåling i tik og tak. Urets tid

bryder helheden op i løsrevne stumper og skjuler sammenhænge, brede og dybde, som kun fornemmes med hjertet, kroppen og ånden, når man er til stede og sanser med alle organer.

Han blev siddende, så bestemt ud til at være koncentreret og årvågen. Han kiggede på mig, så at jeg ikke forstod, at jeg havde travlt, at jeg forsøgte at komme videre, skulle nå at udrette ting. Selvfølgelig kunne jeg blot være gået; men jeg er både nysgerrig og velopdragen, nok mest nysgerrig. Han talte videre. Sagde ting jeg ikke rigtig begreb, anderledes ting, som satte verden sammen på en måde, jeg ikke havde tænkt på. Med et spurgte han:

``Ved du, hvad et menneske er?``

Selvfølgelig både ved jeg, og ved jeg ikke det! Nu skulle han altså til at spille Sokrates. Hvad svarer folk i Athen når Sokrates stillede dem umulige spørgsmål? De trak sikkert blot på skuldrene. Jeg gjorde det samme og skævede til klokken. Han havde selvfølgelig ikke forventet, at jeg kunne svare, men forklarede med et neutralt ansigts udtryk:

``Et menneske er et mønster i tiden, en ondulering af universets substans.``

Jo – og gad vide hvad det så alt sammen betyder?

Hvordan kan tiden have et mønster? Hvordan kan universet onduleres? Hvad er tid? Hvad er universet?

Mange ting kan ses fra mange vinkler. Sjældent er et perspektiv eller en facet udtømmende, og man risikerer at blive vildledt, hvis man tror, at et aspekt er nok til at definere og klarlægge et fænomen. Et menneske *er* på en måde en biologisk maskine, som fungerer i en årrække for så med et at stoppe. Men et menneske er også meget mere end det. Og man har også ret, delvist, dersom man tror, at tiden *er* noget man måler på urer, og evigt må jage af sted efter for at følge med. Men ser man kun mennesker og tid fra disse vinkler, så fare man vild og lever i en fattig og reduceret virkelighed.

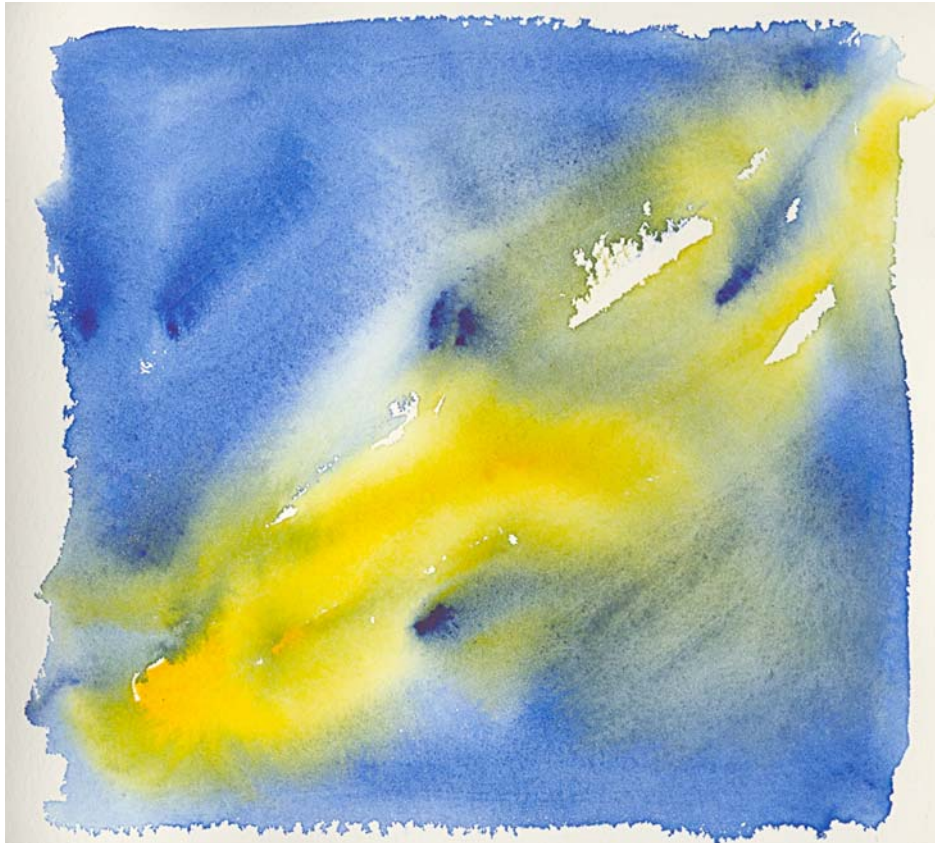
Men hvordan i alverden skal man få tid til at tage det roligt? Der skal udrettes noget. Man skal arbejde. Der skal jo købes ind. Børnene skal vaskes og fodres, og man skal bestemt tage sig tid til at være sammen på en nærværende måde med børn, kone, familie og venner. Og så er man absolut nødt til at have tid til at slappe af, ellers bliver man først forjaget.

Det tager ikke tid at fornemme, det tager ikke tid at lytte til stjernerne og universets urdyb, mens man smører madder til rollingerne; og de vil hellere end gerne lytte med. Det tager ikke tid at føle åndedrættets vekselvirkning med omverden, mens man sidder i trafikprop.

Tiden er der hele tiden til fri afbenyttelse; vi svømmer i tiden som fisken i vandet. Træk vejret dybt og nyd strømmene af tidsboblerne, der formes af vor ånde, mens luften fra lungerne langsomt blander sig med det omkringliggende univers. Ånde skaber ånd, skaber tid. Lige som vi kan gætte, at en fisk gemmer

Sindsvæsner og tidens egentlige natur

sig under søens overflade, når vi ser bobler stige op; så kan et menneskets tilstedeværelse sanses ved den indflydelse, dette menneske har på tidens gang i dets omgivelser.

Travlhed

Det er ikke travlhed, der gør et menneske træt og udkørt. Det er meningsløsheden. Hvis vort virke ikke kan ses som en del af menneskers og universets helhed, er der ingen balance mellem den energi vi putter i arbejdet og den tilfredsstillende arbejdet bibringer os. Så er der igen næring at hente. Vi løber da blot ligegyldigt omkring; vi bliver drænet tomme, og føler os fremmede. Indholdet og værdien opstår, når man ved, at man bidrager til den universelle skabelsesproces. Camus' Sisyfos er sig netop dette bevidst, når han tilfreds uophørligt skubber sin sten op ad bjergsiden og iagttager den rulle ned igen. Han er tilfreds, fordi han er en del af verdensaltet og gennem sine handlinger bidrager til, at stjernerne kan glimte ekstra smukt i mineralstumperne i den rullende sten. Han erkender, at han er med ansvarlig for en lille del af verdensaltet og fornøjedes ved at være meddelagtig i den proces, som holder universet i gang. Han arbejder uophørligt, men hverken deprimeres deraf eller trættes derved, da han mærker, at han deltager i tidens evindelige skabelsesproces.

Sans

Det kan være berigende ind imellem at tie stille en lille stund. Vi lytter nemmere, dersom vi ikke selv støjer for meget. Hvorfor al den underholdning og faren omkring? Hvorfor fylde vor tid med afledning og distraktion? Det tager ingen tid at være stille og fordybe sig. Verden bobler omkring os; alle vegne er der bevægelse og aktivitet i et uafbrudt samvirke. Milliarder af celler vekselvirker uophørligt og ivrigt i min krop, og i min hjerne; og alt sammen med det resultat at jeg har en ånd, der kan være tilstede, sanse og grunde over universet og livets vidunderlige mirakel. Men det forudsætter, at jeg tillader mig at rette min opmærksomhed i den retning. Det er svært at sanse jorden suse gennem verdensrummet eller høre stjernerne blinke, hvis jeg er i færd med at sende en SMS og indstille u-tube samtidig med fjernsynet udspyer en hektisk film.

Hvorfor give sig hen i kaotisk underholdning, når vi nu engang har været så heldige for en kort stund at være tildelt den opgave bevidst at kunne deltage i universitets selvbevidsthed. En kort tid er atomer og molekyler samlet på en snedig måde i den konstellation, vi kalder en menneskekrop, og som besidder den usædvanlige egenskab at give mulighed for iagttagelse, tanke og ånd. De molekyler, jeg har lånt til min krop, er til andre tider, når de ikke stiller sig til rådighed for mig, en del af, hvad vi tit opfatter, som det livløse og åndsforladte univers.

Jeg, og min molekyler, kan i fællesskab noget, som molekyler for det meste ikke kan. Sammen kan vi grunde over verden. Vi kan vælge at lade os distrahere af en million febrilske underholdningsudbud, eller vi kan slukke for kanalerne og tænde for tanken. Jeg, og mine molekyler, sidder her midt i universet. Vi kan i fællesskab, gennem åndens øje, betragte det univers som, antageligt, kun når vi hjælper det, bliver i stand til at grunde over sig selv.

Det forunderlige er, at min ånd kan befolke et enkelt minut med astronomiske afstande og tidsrum, med, galakser, elektroner, roser, nationer, mysterier, vidundere så overvældende, at samtlige fjernsynskanaler og internetforbindelser ville skulle bruge mange timer for at bringe alt dette til mig. Og selv dersom de gjorde det, og jeg præsterede at sidde og modtage det alt samme, ville det ikke bevæge min sjæl på samme vis, som når jeg tager et af urets korte minutter og befolker det med min ånds sansning af den fulde brede, dybde og længde af den sande tid og alle dens mirakuløse sammenhænge.

Der er rigelig tid imellem, eller under, alle møderne, telefonsamtalerne, bilturene, avislæsningen, fjernsyns programmerne og de andre ``livsvigtige`` gøremål til at slukke for strømmen et minut eller to. Vi lever frit svævende i et bestandigt foranderligt verdensalt. Er det for at undgå svimmelheden, at vi søger oceaner, floder, kaskader af underholdning? Er vi bange for at gå i opløsning, at falde ud af vor verden, af universet, hvis ikke tusind distraktioner holder under os, *underholder* os, og skærmer os fra erkendelsen af, at vi lever over et bundløst dyb?

Men prøv at være stille et øjeblik. Det er slet ikke nødvendigt, som Bodhidharma at tilbringe ni år i meditation foran en mur. Egentlig tro jeg slet ikke, at Bodhidharma mediterede i fulde ni år målt med kalender tid. Jeg tror, der er tale om en misforståelse, en forveksling af sandtid med urets tid. Hvor om alting er, man vil komme langt med blot nogle få ur-minutters stilhed. Når de ydre distraktioner neddæmpes, folder den sande tid sig ud, og er man ganske stille og stopper den evindelige indre stemme, der kværner løs i en uendelig monolog, som desperat forsøger at begribe og fordøje verden gennem en endimensional streng af tanker og begreber; når denne monolog stoppes, bliver der plads i sindet til at sanse. Man er nødt til at være stille for at sanse de mangfoldige strømme, som løber igennem universet, og som lader sig fortætte i vort sind. Der er tale om mange forløb, mange vekselvirkninger, mange komponenter, mange længdeskalaer fra atomer til galakser, mange tidsskalaer fra picosekunder til milliarder af år og alt i alt subtile og diskrete sammenhænge, som må sanses med ånden og hjertet. Her er et minuts koncentration nødvendig, og hvis vi lytter efter, og ikke lader os overdøve af den indre stemmes monolog, eller aflede af den ydre underholdnings distraktion, kan vi med et finde resonansen. I det øjeblik ser vi tydeligt, at nok lever vi i konstant forandring svævende over verdensaltets bundløse dyb, men mening, retning, struktur og kærlighed er mulig — hvis vi vil!

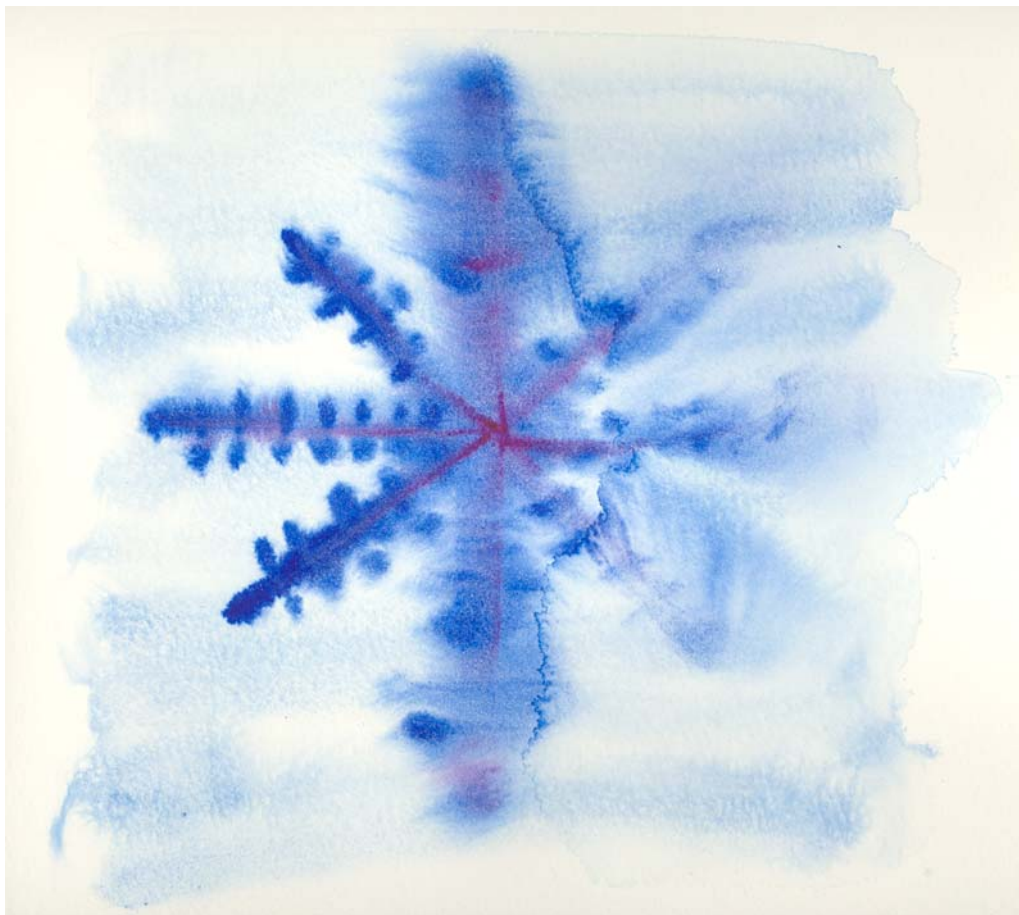

Skabelse

Snekryallens vækst er et billede på tidens skabende dimension. Ud af strukturløs damp formes orden og symmetri. I dampen er vandmolekylerne ikke ordnede. Alle mulige typer 6-fold symmetri er latent til stede, men i dampen er de ikke udmøntet.

Når snefnugget gror omdannes vanddampen til iskrystal. Hver af snefnuggets spidser er ansvarlige for realisering af konkrete specifikke symmetrier. Vedvarende og behændigt materialiseres en ganske bestemt krystalstruktur blandt den uendelighed af mulige mønstre, som *in potentia* findes i vanddampen.

Tiden er som en af de groende spidser på et iskrystal. Foran den faste isspids er den strukturløse damp, som gemmer på en uendelighed af muligheder. Spidsen trækker symmetrierne frem og gør dem til en realitet. På samme måde er det, at nuet omdanner fremtidens mulige hændelser til realitet. Nuet skaber ved at udvælge. Og vi både medvirker ved og formes af nuets skabelsesproces.

Gud

Hvis vi accepterer, at vi med Gud mener det bærende princip, der gør selve verdens eksistens mulig, er der vel ikke så meget at diskutere. Selvfølgelig tror vi på, at vi eksisterer, at verden er til. Det virker også indlysende, at der muligvis er sammenhænge, regler, lovmæssigheder på alle niveauer, fra de simpleste mekanistiske regler beskrevet ved Newtons love, gennem termodynamikkens generelle principper og videre op på et højere og mere abstrakt og alment plan. Det forekommer endvidere ganske plausibelt, at når vi forsøger at forstå tilværelsens universelle sammenhænge oppe på det allermest almene niveau, kan vi være nødt til at acceptere, at den rationelt videnskabelig beskrivelsesform ikke længere er udtømmende.

Her er det ikke et spørgsmål om, at de aspekter eller egenskaber ved verden, vi ikke endnu kan beskrive i et videnskabeligt sprog, overlades til en størrelse, vi kalder Gud. Hvis man benytter sig af begrebet Gud til at tage vare på de uafklarede videnskabelige spørgsmål, opnår man ikke meget. Der er ikke megen forklaring i, at solen står op fordi Gud vil det. På en måde er udsagnet måske nok sandt; men vi bliver jo ikke meget klogere på verdens indretning ved den forklaring. Ydermere går man glip af pointen, hvis man læser religiøse forklaringer, som om de var tænkt som videnskabelige redegørelser. Når folk af og til hisser sig op over en modsigelse f. eks. mellem bibelen og darwinismens udviklingslære, er det fordi forskellige kategorier sammenblandes med ofte livsfarlige konsekvenser til følge.

Når H.C. Andersen skriver ``Hvis, hvor vejen slår en bugt, ligger der et hus så smukt - ...'', er det oplagt sandt i en dyb tidsafhængig, poetisk forstand – og formodentlig ganske forkert i en konkret faktuel forstand. Tilsvarende med bibelens skabelsesberetning. Den er eviggyldig og bevægende, på det plan den er tiltænkt, nemlig det poetisk abstrakte. Man bliver blot fattig i ånden, hvis man beskæftiger sig med poetisk teologiske skrifter, som om de var noget andet.

Ateisterne, eller religions skeptikere, lader som om, at de ikke forstår, at det religiøse udtrykkes i et symbol sprog, som forsøger at nå ud over det rationelle sprogs begrænsninger, men som samtidig er tvunget til at benytte dagligdags ord som ``Fader'' og ``skabelse''. Ateisten anfører gerne, at man kun kan være religiøs på en banal og stiv nakket måde. Ofte opstår uenigheden fordi ateisten mener sig i stand til at definere begrebet gud for den religiøse, og ateistens mener, at gud kun kan være noget lignende en gammel mand, som sidder og holder styr på hele molevitten. På den vis bliver den religiøse påduttet en bastant og yderst konkret naivistisk tro, som til forveksling ligner overtro.

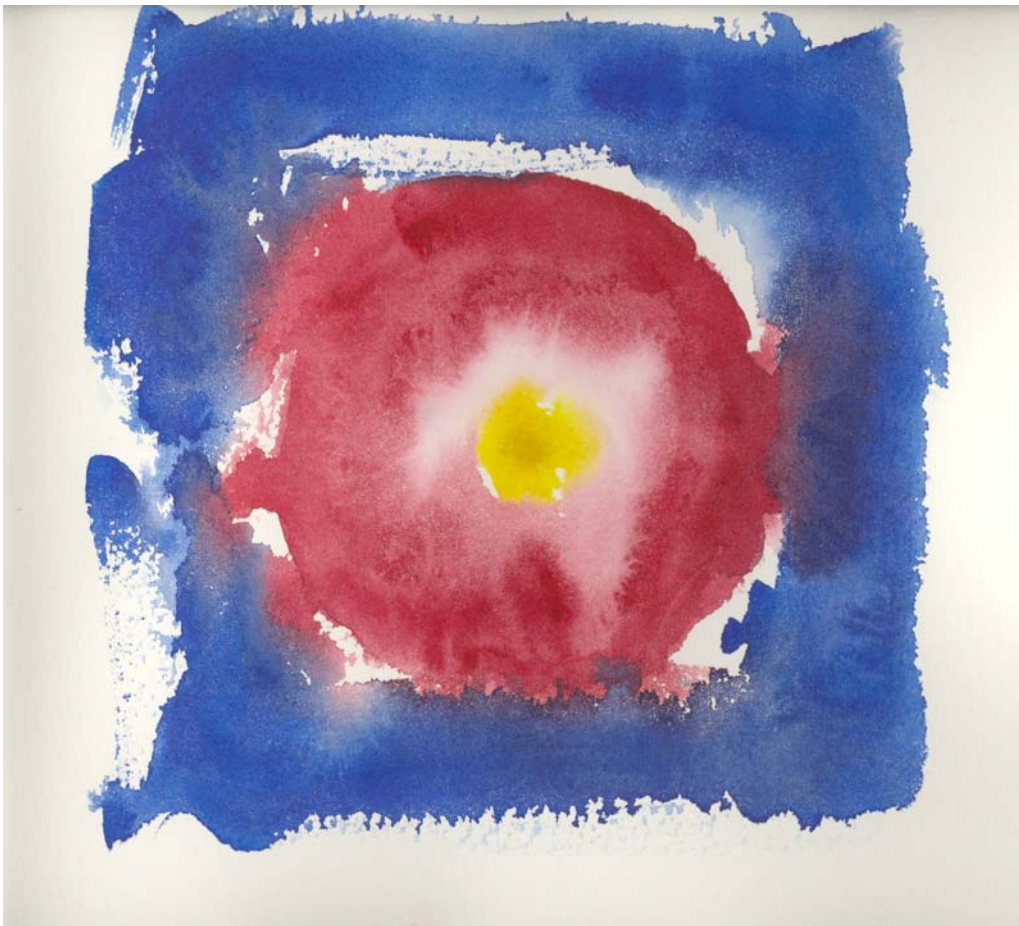
Men egentlig forstår ateisterne udmærket problematikken, og ved, at man for at udtrykke sandheder ofte er nød til at benytte sig af et højere symbol sprog.

Sindsvæsner og tidens egentlige natur

Det demonstrerede Richard Dawkins ganske tydeligt, da han for nogle år siden skrev et lille mindestykke til dagbladet *The Gaudian's* forside i forbindelse med Douglas Adams død. Dawkins er biolog og Professor for the *Public Understanding of Science* ved Oxford universitet. I mange år har Dawkins ihærdigt forsøgt at overbevise os alle om at religion er usund og iboende farlig. Adams skrev *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy*. Adams var Dawkins ven. Morgenen efter Adams død forsøgte Dawkins at give udtryk for sin sorg og sluttede med at skrive, at han straks ville køre ud og købe en Douglas fyr og plante den i sin have. Dawkins skrev, at han var udmærket klar over, at årstiden ikke var heldig for omplantning af træer, men han ville gøre sit yderste. Jeg går ud fra, at han mente at med ånd kan meget lykkes.

Ateisten sluttede således af med en dyb religiøs handling. Sorgen måtte ud, tabet af vennen bearbejdes. En *Douglas* skulle forblive i vor verden og i den tid vi befinder os i, nu da en anden Douglas var død og gået ud af tiden. En sympatisk handling af klar religiøs natur. Selv hos ekspertateisten eksisterer det religiøse i bevidstheden. Det er både sjovt og sympatisk at Dawkins besidder evnen og behovet for at spontant frembringe en religiøs handling og indstifte et mindesmærke, eller en helligdom, for sin ven, når Dawkins ellers bruger det mest af sit liv på, at lade som om han ikke begriber, at mennesker kan være normalt begavede og samtidigt religiøse.

Kampagneateisterne angiver, at den eneste mulige måde at opfatte begrebet Gud på er den endimensionale, bogstavelige måde, som vi finder repræsenteret ved nogle højtråbende kreativer. Samtidig glemmer ateisten, at selv vor rationelle kraftfulde videnskab ofte benytter sig af intuitive og heuristiske spring, samt simplificerede forklarings modeller i sit forsøg på at begribe og repræsentere den komplekse virkelighed.

De eksplicit indædte ateister, som Dawkins, besidder samme angst, som de fundamentalistisk troende der reducerer begrebet Gud til en (ofte fordømmende) facitliste. Verden er mangfoldig og tiden mange dimensional. At begribe er en uendelig proces, man er hele tiden på vej, både det enkelte menneske og menneskeheden, videnskaben, kunsten og teologien.

Når videnskaben kan virke frastødende og dens resultater og redegørelser af og til ikke virker overbevisende på nogle af os, er det når videnskaben bliver forfladiget. Når den bliver gjort til en endimensional alt forklarende reduktivistisk maskine. Den ægte videnskab erkender, at enhver beskrivelse af verden er en tilnærmelse. At vi hele tiden må forfine og udvikle vore begreber, og at vor videnskabelige metode er mere velegnet til nogle ting end til andre.

Den videnskabelige proces er uden tvivl mægtig god til at forstå simple fænomener så som fysikken bag en computer. Måske den ligeledes kan benyttes i mere eller mindre nuværende udgave til at gøre Darwins udviklingslære til en egentlig matematisk videnskabelig model af livets udvikling på vor klode. Men det er klart, at der er andre områder af virkeligheden, som må begribes med andre metoder. Jeg kan ikke bruge et metermål til at måle længden, dybden eller bredden af Bachs Ciaccona i hans Partita Nr. 2 i d-mol. Men jeg ved naturligvis, at musikstykkets skønhed eksisterer. Det eksisterer på det subjektive plan, hvor min bevidsthed registrer og bevæges af musikkens indhold. At musikkens egentlige indhold kun eksisterer i vor subjektive bevidsthed, gør den ikke mindre virkelig.

Det er på et tilsvarende plan, vi finder det religiøse og Gud. Det er en naturkraft af højere orden. At sige, at jeg ikke tror på Gud, er lige så meningsløst, som at sige, at jeg ikke tror på kraften i Bachs musik eller, for den sags skyld, på den livsopløftende styrke i ``Bohemian Rhapsody`` af rockgruppen Queen.

At det religiøse eksisterer, og at der er en kraft, man for kommunikations nemhed kan kalde Gud, er oplagt. Det er indlysende, at det religiøse eksisterer og sammen med Gud har en naturlig plads i vort *sind*. Hvem Gud er, og hvad der er den rette religiøse opfattelse, er derimod ikke indlysende. Man beskæftiger sig ikke med Gud for at modtage opskriften på, hvorledes man bør handle og mene i hvert enkelt konkrete situation. Man funderer over Gud for at

holde sin ånd i live. Ligesom man gennem åndedrættet holder fysiologien i live ved at udveksle oxygen og kuldioxid med omgivelserne, holder man sin ånd fleksibel og spændstig gennem en vekselvirkning med det åndelige niveau af virkeligheden, f. eks. gennem bøn og meditation

Den religiøse aktivitet giver mulighed for at forarbejde den del af virkeligheden, som ikke kan reduceres til ord. Dette er tilfældet, hvad enten man giver sig hen i en ordrig, men poetisk symbolsk, bøn; eller man fordyber sig i dem ordløse bøn. I begge tilfælde er der tale om, at man gennem meditationen forsøger at forbinde sig til de aspekter, som lever i den udvidede tid: den mange dimensionale egentlige skabende tid.

Når livets religiøse dimension latterliggøres og forfladiges, er der en tendens til, at vi søger ly under en overfladisk kynismen. Vi kommer da nemt til at biler os ind, at vi som mennesker er selvtilstrækkelige, og vi risikerer da, at glemme vor sårbarhed og vort medansvar.

Skygger

En kvinde og en mand går roligt og fornøjet mod nord. Mande holder kvindens hånd. Solen er stærk og står lavt på himmelen i vest. Til højre for parret er et åbent hvidt stakit med brede brædder og lige så brede åbne mellemrum. Ved enden af stakittet drejer kvinden og manden mod øst, og med den nedgående sol i ryggen går de stille udover det store flade sletteområde.

For det meste er skygger glade og tilfredse. De danser og hopper ganske ubesværet omkring. Hvor en mur eller en anden forhindring kan virke begrænsende på andre, ser skygger gerne en mulighed i en vekslen mellem lodrette og vandrette flader. De får her en chance for at gøre lidt behændig idræt. Det lodrette giver skyggen en lejlighed til at samle sig en smule sammen og finde tilbage til en mere kompakt form, hvor imod det vandrette tvinger skyggen til at strække sig.

To skygger suser op og ned, er begge ganske overvældet over, hvor spændstige de i grunden er. Det falder dem ikke ind at grunde over, hvor al den idrætslige snilde kommer fra; hvorfor skulle de også det, de er naturligvis overbevidste om, at de selv helt og fuldt er mestre for deres styrke og dygtighed. De skylder ikke nogen noget; i hvert fald ikke nogen eller noget uden for skyggernes verden. De er toppen af alt eksisterende. Deres smidighed og fart findes ikke hos andre, de er ikke tynget ned af noget som helst og kan gå steder og med en hast, som intet andet i universet. Det er ikke mærkeligt, at de er i godt humør og forvissede om deres selvtilstrækkelighed.

Når den ene skygge er lang, udstrakt og vandret, er den anden kort og lodret. De more sig med at skifte rollerne fra det ene øjeblik til det andet, alt foregår lydløst, med lethed og kådhed.

Med et opgiver de deres springen omkring. De begiver sig nu med hinanden i hånden roligt og nærmest adstadigt af sted. Efter en tid bliver de opmærksomme på, at de vokser. Ganske langsomt bliver de begge længere. Egentlig undrer det dem ikke, de har altid selv følt, at de var mere betydningsfulde end deres størrelse gav udtryk for. Så de nikker til hinanden og siger: ``Vi vidste det hele tiden. Vi *er* noget ganske særligt. Uafhængigt af alt og alle var vi fra tidernes morgen bestemt til at blive noget stort. Nu, endelig nu, begynder vor længde at vokse. Vi vil blive ansete og berømte. ``

Skyggernes humør stiger i takt med deres længde, indtil de med et føler sig for lange. De bliver bange. Får en sær fornemmelse af at strække sig over for meget, mere end de kan magte. De føler sig rent ud sagt flade. Nu troede de lige, at de var ved at indtage en behørig, udvalgt og velfortjent ophøjet plads.

Hvor ærgerligt at netop, som det går allerbedst, er der alligevel noget galt. De får den tanke, at de måske ikke selv er fuldt herrer over situationen. Deres længde bliver ved med at vokse, og det er ikke i sig selv en årsag til bekymring, men de bemærker nu, at jo længere de bliver, des svagere føler de sig. De forstår intet. De har altid været overbevidst om, at de var på toppen, at de havde fuld kontrol og ikke blev skubbet rundt med af andre. Nu har de pludselig en skræmmende fornemmelse af magtesløshed og en vished om, at intetheden er ved at opluge dem. En ejendommelig kombination af at vokse i betydning og samtidig forsvinder.

Det slår skyggerne, at det måske var bedre, om de havde ladet være med at brede sig over så meget i deres higen efter berømmelse. Åh, tænker de, kunne vi blot starte forfra, så ville vi vide, hvorledes vi skulle leve, så ville vi kontrollere os selv, samle os sammen og fokusere vort liv. Vi ville vide at tage greb om begivenhederne og ikke lade os skubbe rundt eller drive for vind og vejr.

Og netop som de er mest fortvivlede bliver de helt væk, uden at efterlade sig noget spor. De havde været overtydede om, at de selv bestemte alt i deres liv. Kunne gøre præcis som de ville, beherske deres muligheder, eksistere uafhængigt af omverden. De troede, at de var *noget*, var sig selv nok og ærgrede sig gevaldigt over, at de ikke ville få endnu en chance; de var nemlig ganske sikre på, at fik de lov at begynde forfra, skulle de så sandelig nok få styr på det hele.

Da skyggerne opstod næste morgen, havde de imidlertid glemt det hele.

Lys

Lys og tid er delheder. Vi ved fra Einstein, at lysest særegne måde at bevæge sig på gør, at samtidighed afhænger af hvem der kigger. Og vi ved at tid og rum er sammenslynget på overraskende vis, fordi det elektromagnetiske lys, vi er badet i, bevæger sig omkring, som kun noget helt uden masse kan gøre.

Tilsvarende med den egentlige tid, vor fælles skabende tid. Den egentlige tid er uadskilleligt forbundet med det sande lys. Det sande lys oplyser menneskets sjæl. Det lyser i vor bevidsthed. De tre delheder: lyset, ordet og Gud; møder vi, når vi åbner Johannesevangeliet:

``I ham var liv, og livet var menneskers lys. Og lyset skinner i mørket, og mørket greb det ikke.``

I næste sætning bliver vi præsenteret for Johannes Døberen:

``Selv var han ikke lyset, men han skulle vidne om lyset.

Lyset, det sande lys, som oplyser et hvert menneske, var ved at komme til verden.``

Om to begivenheder registres som værende samtidige, kommer an på hvorledes man bevæger sig i forhold til dem. Einstein kom til den konklusion, efter det var gået op for ham, at det fysiske lys altid bevæger sig med samme hastighed i det tomme rum. Man kan indhente en bil ved at køre efter den; men man kan ikke indhente et lysglimt. Ligeegyldigt hvor hurtigt vi iler efter lysglimtet, vil det altid bevæge sig væk fra os med samme hastighed. Einstein kombinerede denne indsigt med nogle overvejelser angående toge og lynglimt til efter en ganske kort indledning at påpege at samtidighed ikke er absolut. Det skete i hans artikel ``Zur Elektrodynamik bewegter Körper``, Annalen der Physik, 17, 1905. Enhver kan sætte sig og læse Einsteins klare og simple overvejelser, efter kun et par sider af almindelig tekst, uden matematiske komplikationer, bliver vi tvunget til at gøre op med vor overbevisning, at tid er lige til og absolut. Det er simpelthen ikke rigtigt, at hvis jeg ser to lyn slår ned samtidigt, så slår de ned samtidig set med alles øjne. Nogle få sider senere i samme artikel viser Einstein, at afstand heller ikke er absolut. At afstanden mellem en stål stangs to ender afhænger af, hvor hurtigt man bevæger sig i forhold til stangen. Tid og rum er ikke så stive og absolutte, som det forekommer. Og dette kommer alt sammen af, at lys bevæger sig på en ganske speciel måde. Sidder jeg stille i et kørende tog, har jeg og toget samme hastighed i forhold til perronen. Rejser jeg mig og løber ned gennem korridoren i toget, ændre jeg min hastighed både i forhold til toget og i forhold til perronen. Det er anderledes med lys. Løber jeg med en lygte i hånden, vil hastigheden af lyset fra lygten forblive uændret. Hvad enten jeg sidder eller

løber i toget, vil lyset fra min lygte altid bevæge sig med samme hastighed i forhold til toget som i forhold til perronen. Det er denne ejendommelige egenskab ved lysets, der bevirker, at den fysiske tid og det fysiske rum kan trækker sig sammen.

Og hvad så med det sande lys, som skinner i menneskets ånd. Dette lys er i stand til at skabe samtidighed mellem begivenheder, som i den fysiske tid ikke finder sted på samme tidspunkt. Vi oplevede det tidligere, da vi rejste gennem Somme. I Johannesevangeliet er der endnu mere vide og sammenhæng:

“I begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud. Han var i begyndelsen hos Gud. Og alt blev til ved ham, og uden ham blev intet til af det, som er.”

Ordet er Jesus og Jesus er det sande lys. Det sande lys kan sammenbinde tiden før verden blev til med verdens tid, tiden vi lever i.

Vi erindre at Gud præsenterede sig selv for Moses som essensen af væren. Men Gud er også Ordet, og Ordet er *ham*, d. v. s. Jesus, som er det sande lys. Det sande lys formidler en reel samtidighed mellem Gud i begyndelsen, i urtiden, og det nye testaments tid og videre til vor tid.

Karl Barth siger at testamentet foregår her og nu, når vi læse det. Eller sagt på en anden måde, det er når tårnen falder, altså når vi begriber, at begivenheden finder sted. Da finder den sted i vort sind, og det er det vigtige. Jesus er tilstede hver gang der holdes nadver, dersom vi er åbne og lader sjælen lytte og se. Altså hvis Jesu ånd er i stand til at bringe vort sind i bevægelse. Den del af Jesus, som er tilstede, er det mønster i tidens forløb, som mennesket Jesus repræsenterer. Og dette aspekt er ikke bundet til en bestemt lokalitet eller fysisk tid.

Når jeg læser Johannesevangeliet, Platon, Sandemose, eller hvad det nu måtte være, og når tårnen falder, så min bevidsthed resonerer med forfatterens tanker, så breder det samme lys sig i mit sind, som forfatteren tændte med sit ord. Da udvirker det sande lys en samtidighed målt i den egentlige tid – den kreativt skabende tid.

En analogi til dette findes i neurofysiologien. Det svingningsmønster, som opstår i hjernen, når jeg sidder og trommer på bordet med fingrene, er identisk med det svingningsmønster, der opstår i min hjerne, når jeg lukker øjnene og holder fingrene i ro, men i tankerne trommer med fingrene. Den virkelighed, som består i *bevidsthedstilstanden* “trommende fingre”, opstår i begge tilfælde.

I det mindste på et plan er der her en analogi til Jesus tilstedeværelse som menneskenes lys. Han er til stede som en eksisterende tilstand i min bevidsthed, når jeg har held til at begribe evangeliets budskab. Og på tilsvarende måde går Sandemose og løfter sten, og hans sorg over hustruens og

Sindsvæsner og tidens egentlige natur

sønnens død eksisterer som en tilstand i min bevidsthed, hvis jeg gennem læsningen af Sandemoses beretning formår at indleve mig fuldt i tragedien. Det samme sorgfulde lys skinner i mit sind, som skinnede i Sandemoses sind, den gang han 1950'erne forsøgte at vælte så store sten omkring på ejendommen i Kjørkelvik, at smerten over tabet af søn og hustru kunne blive afledt en anelse.

Kærlighed

Vi ved det fra Ræven, som fortalte det til Den lille Prins; som så nok fortalte det videre til de Saint-Exupéry: ``kun med hjertet kan man se rigtigt. Det væsentlige er usynligt for øjet.``

Sandtid er vor fælles skabelse, derfor er det også lige til for hjertet at se, at kærlighed og tid er vævet ind i hinanden. Kærlighed er en tvingende relation. Kærlighed er det aspekt ved den skabende tid der har med ekspansion at gøre. Når kærligheden er tilstede ekspanderer tiden, den egentlige tid, som de elskende lever i. Ekspansionen foregår i alle retninger: brede, dybde og længde. Hvert øjeblik tilføres et indhold og en fylde, som bibringes af min relation til dem jeg elsker, eller forbindelsen til dem som elsker mig. Det er ikke så meget, at kærlighedsforholdet indgår som en ekstra aktivitet i min tid, det er snare således, at kærligheden har indflydelse på alle aspekter af min tid. At elske, og at vide sig elsket, åbner hjertet, så man bliver i stand til at være tilstede i nuet. Dersom man elsker, ved man at tidens gang er bestemt af vekselvirkninger og relationer. Vi ved alle at en time i den elskedes nærhed er ganske anderledes end en time fjernt fra den elskede. Og ydermere er min evne til at vælge og påvirke og danne retning i tiden bestemt af det netværk af kærlighedsrelationer, jeg befinder mig i. Her er ikke kun tale om åbenlyse relationer til en kæreste, en hustru, forældre, børn eller lignende, men en oplevelse af at jeg er forbundet gennem kærlighed til noget forskelligt fra mig selv, som rækker langt udover min egen eksistens. Kærlighedsrelationer til andre mennesker er håndgribelige realisationer af den egentlige tids kreative virke. Nogle er i stand til at føle denne kærlighed på et rent abstrakt plan, som f. eks. en religiøs kærlighed til Gud. Den religiøse sanser at kærligheden bliver gengældt, og er i stand til at genkende denne kærlighed som et aftryk i tiden.

Det er kærligheden, der gør den sande tid større end urets mekaniske tid. Fjernes kærligheden fra den sande tid bliver den ikke til at skelne fra en mekaniske strøm af tik og tak. Da mister vi orienteringen, fordi vi forsøge at navigere gennem bevidsthedens tid udstyret med det forkerte kompas. Det er som at forsøge at ride på en vild og fyrig hest med bevægelser, der ville holde os i sadelen på en træg og støt gamle cykel.

Sproget gemmer på den erkendelse, at kærligheden er en egenskab ved tiden. Når vi benytter ord som medmenneske, medborger og medsøster indkapsler de et gran af sammenhørighed, solidaritet eller lige frem kærlighed. De antyder et fællesskab, som udmøntes i tiden, nogle gange direkte i kalenderens tid andre gange i den mere omfavnende sande tid. Snubler den gamle kone foran mig, og tager alle sine indkøbsnet, og hjælper jeg hende med at samle alle de spredte

Sindsvæsner og tidens egentlige natur

vare sammen igen, da befinder jeg mig i omstændigheder, der er beslægtede med den barmhjertige samaritaners reaktion på det umiddelbart oplevede behov for venskabelig hjælp. I dette tilfælde referer *med*-et i medmenneske til samtidighed i den fysiske tid. Som kontrast til denne kærligheds handling kan vi tænke på vore ufødte tipoldebørn. Af og til forsøger vi at spare lidt på jordens ressourcer, måske fordi vi dybt nede er enig med de indianere, som sagde at vi ``låner jorden af vore børn´´. Det får os til at forsøge at handle, så vi ikke fratager vore efterkommere deres livsmuligheder, inde de overhovedet er blevet til konkrete individer i verden. I dette tilfælde referer *med*-et til en bevidsthed om nærhed i den sande tid.

Sindsvæsner

Vi har strejft det før, men lad os nu atter vende tilbage og spørge direkte: Hvordan er det muligt at bygge en bro i vort sind på tværs af ordstrømmen? Hvordan krydser vi den indre monolog, der som en spærreild næsten forhindrer os i at trænge ned til vort sinds ordløse verden. Dernede under ordstrømmen lever sindsvæsnerne, de kender ikke urets tid eller det fysiske rum. De lever i den egentlige tids kvalitative verden, og hvis de kan placeres i et rum, så er det et rum med utallige dimensioner og smuthuller.

Disse væsner består af ånd. Der er små og store sindsvæsner. Nogle er spinkelt bygget og lever tæt på det fysiske univers, hvor de går på besøg for at hjælpe praktiske folk. Et sådant lille væsen er vor bekendte π . Vi definerer nemt π ved hjælp af sproget. Men selv om vi kan introducere π som forholdet mellem længden af en cirkels perifer og dens diameter, så gemmer π på et rigt indre liv, som først erkendes, dersom man besøger π i den del af åndens univers, hvor matematikken boer. Det lille tal har været i folks tanker siden oldtiden, men først i 1761 viste Lambert, at π er et irrationelt tal. Man kan skrive $\pi = 3.141592\dots$, men rækken af decimaler ender aldrig. Nysgerrige folk har nu beregnet den første billion decimaler i π , men vi ved fortsat ikke, hvorledes disse decimaler opfører sig. Selv et lille klejnt sindsvæsen som π , har uendeligheder af indre struktur, som ikke nemt lader sig udtømme af sproget.

Der findes også store og kraftfulde sindsvæsner. Nogle af dem kender vi så godt, at vi er blevet enige om at give dem navne, f. eks. engle og dæmoner. Vi finder på navne i håb om at kunne tale med hinanden om den verden, vi møder hinsides sproget. Vi forsøger at fletter en line af ord ned til væsnerne i sindets ordløse dyb. Væsnerne lever i vort sind, ja de er identiske med vort sinds dynamik og virke. Klart nok kommunikerer disse væsner ikke ved hjælp af ord. De befinder sig på et andet og mere bredt plan end sprogets. De bryder sig ikke om sproget med dets konkrete og lineære bånd. De kræver større brede. Vi ved alle at engle benytter sig af musik, gerne harpe. Sådan er det også med de andre sindsvæsner, deres liv består i dans og musik, rytme og vibrationer, mønstre og former. Det er den eneste måde, de kan undgå at blive fanget i sprogets snævre og præcise karakter, som ikke passer alt for godt til verdens hierarkiske og multikausale natur. Disse væsner bærer vore dybe tanker. De tanker som vi ikke omsætter i ord, men gerne i ansigts udtryk, fagter og gebærder. De tanker som nogle mennesker kan omsætte i billeder, musik eller anden kunstnerisk udtryk. Det er de brede tanker, som kan bære mange simultane forløb, som kan

ses fra mange vinkler på engang, og som ikke lader sig binde af sprogets logik eller rum-tidens sparsomme fire dimensioner.

Almindeligvis lever disse væsner et uproblematisk liv på deres eget velfungerende plan. Men så af og til får menneskene det ønske at reducere et sådan sindsvæsens virke og gerning til sprog. Det sker måske fordi et menneske er blevet bevæget af sindsvæsners tankevinde, og gerne vil dele sin oplevelse med andre mennesker. Ofte er det bedst, at gøre det ved at komponere en symfoni eller male et billede; men det hænder, at man ikke har node papir eller lærred ved hånden – eller vi er nogen, der ikke mestre modernes sprog eller penselstrøgets magi – da bliver vi tvunget til at mase sindsvæsners bedrifter og åbenbaringer ind i en sproglig form.

Desværre fører dette ofte til uheldige forviklinger.

Lad os blot konfronterer problemet frontalt. Lad os betragte et af de tungeste og vanskeligst håndterbare sindsvæsner, det som nogle kalder Gud.

Sindsvæsner er i almindelighed brede, fyldige og vævet ind i hverandre på forbløffende vis. Dette bidrager til, at gøre det vanskeligt at løfte dem over i sproget. For at se et sindsvæsen i al dets pragt, må man gøre sit sind bredt, og man må være stille. Vi skal ned under den strømmende indre monolog. Denne konstante monolog, som måske ofte tager form af en dialog mellem mig og mig selv. Da monologen er en strøm af ord, snævre den sindet ind, giver sindet lav båndbrede. Den ordrige monolog mellem mit ego og mig selv forleder mig nemt til at tænke at tænkning bedst foregår i ord.

Monolog-dialogen har naturligvis sit udspring i, hvorledes vi gør os forståelige overfor andre mennesker. Ordenes konkrete og specifikke indhold, gør det i nogen grad muligt at gøre sig forståelig overfor hinanden; i det mindste hvis emnet i sig selv er konkret og specifikt. F. eks. er sproget ganske brugbart, når jeg vil købe et kilogram kartofler. På grund af denne succes mener monolog-dialog strømmen, at den har monopol på tankens form. Men der i tilraner ordene sig en større brugelighed en rimeligt er. Vore tanker og følelser skabes i sindets underverden, nede under ordstrømmen. Først tanke – så ord.

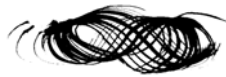
Fisker man nu et sindsvæsen ud af dets egentlige element, den brede og brogede ordløse verden, har man et informations teknisk problem. Den dybe sindsverden er meget bredbånd. Væsnerne hernede fornemmes med hjertet og kroppen og hele vor sjæl, de er for brede til sprogets beskedne båndbrede. Men for at kunne kommunikere fristes vi ofte til at fiske et sindsvæsen op og putte det ind i sproget. Det kan give samme type problemer, som når man tager for små sko på, eller når man forsøger at afspille en storslået indspilning af Bachs fire store orgel toccataer og fugaer på for små og for gamle højttalere: noget går tabt, og smerte opstår i fødderne eller i sjælen, henholdsvis.

Så når man insisterer på at hive sindsvæsnet Gud ud af verden hinsides sproget og ligefremt spørger: ``Tror du på Gud``, så må der nødvendigvis opstå vanskeligheder. Store vanskeligheder! Netop fordi sande sindsvæsner fylder for meget til at kunne klemmes ind i sproget uden essentielle tab, bliver konflikterne uløselige. Vi forsøger os med metaforer, såsom ``Gud Faderen``, eller ``Gud Herren``; men det er begrænset, hvad vi opnår ved det, for den ``Fader``, der henvises til i sammensætningen ``Gud Faderen``, er et andet sindsvæsen, som nok giver mening i vor sjæl og hjerte, nede i det ordløse dyb, men som kun har lidt tilfældes med den betydning sproget sædvanligvis tillægger det beslægtede ord ``Fader``, eller ``far``.

Disse vanskeligheder føre til gnidninger og uendelige diskussioner og udredninger. Gnidningerne kan til tider være voldsomme, som når man igennem historien har straffet og ført krig, fordi nogle tillagde sindsvæsnet Gud attributter, som andre fandt harmelige og skandaløse. Mere fredelig er de uendelige udredninger folk har forfattet for at præcisere det udtalelige, som f. eks. Karl Barths mere end 6 millioner ord i ``Den kirkelige Dogmatik``, eller tænk på de kilometervis af skrifter Buddhistiske tænkere har produceret i et forsøg på at formulere begreber og tanker som, især Zen Buddhismen insisterer på, ikke kan nås med sproget, men kun gennem ordløs meditation.

Så hvordan svare man da på spørgsmålet: ``Tror du på Gud?``. Man må være præcis, og man må finde det rette plan. Måske den bedste måde at undgå misforståelser på er, at svare ved at erklære sig enig med Bachs redegørelser, som de f. eks. fremstår i Cello Suiter Nr. 1 til 6 BWV 1007-12. Eller som Bach siger indledningsvis

Uendeligt

Sindsvæsnernes uvillighed til at blive konkretiseret i sproget er ikke kun relevant for teologiske, filosofiske eller poetiske sammenhænge. Denne utæmmelige fylde er også en af årsagerne til, at man ofte er nødt til at formulere sine tanker i matematiske vendinger. Som i musikken og filosofien benytter man sig også i matematikken af tegn og sindbilleder af forskellige årsager og på forskellige måder. En grund er at et specialiseret symbol sprog gør det nemmere at udtrykke sig. Jeg kan sige:

Betragt højden som funktion af positionen og tiden. Den partielt afledede af højden med hensyn til tiden er lig med en konstant, gange gradienten kvadreret virkende på højden, plus en halv gange en anden konstant gange gradienten af højden kvadreret, plus det fluktuerende støj led evalueret på samme position til den samme tid.

Det er ikke til at få mening ud af, hvad enten man kender til matematik eller ej. Det er præcis lige så forvirrende, som hvis vi gengav de første takter af Bach Cello Suite Nr. 1 som: lavt-g sløjfet(d højt-h højt-a) højt-h d højt-h d lavt-g sløjfet(d højt-h højt-a), ... Notationen ved hjælp af noder er en lettelse for den person, som har lidt erfaring med disse symboler. Tilsvarende er det umiddelbart informativt for et menneske med matematisk erfaring at skrive

$$\frac{\partial h(\mathbf{x}, t)}{\partial t} = \nu \nabla^2 h(\mathbf{x}, t) + \frac{\lambda}{2} (\nabla h(\mathbf{x}, t))^2 + \eta(\mathbf{x}, t).$$

Men musikken er stører en noderne, og matematikken er stører end de pudsige skrifttegn. Hvor eksisterer musikken? I musikerens sind når noderne fortæres af en musiker, og i tilhørerens bevidsthed, når vibrationerne omsættes til dynamik blandt sindsvæsnerne. Hvor eksisterer matematikken? Hver gang en matematisk trænet bevidsthed omsætter skrifttegnene til tanker. Hverken matematikken eller musikken kan reduceres til deres symbolske repræsentation. I begge tilfælde er symbolerne i stand til at bære et budskab, der er uendeligt meget stører end summen af informations mængden indeholdt i de enkelte tegn. Den ovenstående ligning er simpel at læse for en hver med en smule matematisk erfaring; men selv efter at et stort antal matematikere og fysikere har brugt årtier på intens efterforskning, ved ingen helt, hvad ligningen gemmer på. Vi kender ikke alle detaljer ved ligningens løsninger. Det er det samme med musikken. Vi har haft Bachs noder, siden han skrev dem ned i

1717-1723, men selv efter næsten 300 år er musikere fortsat i stand til at finde nye fortolkninger, når de folder Bachs noder ud.

Både musikken og matematikken har en eksistens nede blandt sindsvæsnerne, hvor de udfolder sig i den egentlige tids skabende mangfoldighed. Blandt sindsvæsnerne, som er strukturer dybt i vort sind, får musikken og matematikken fuld styrke og tyngde. Har vi ikke den rette erfaring eller den rette attitude forbliver musikken bundet i noderne, og matematikken forbliver en ubegribelig sammenstilling af græske og latinske bogstaver og andre typografiske tegn; men er vi i stand til at lade noderne eller matematikken tage bolig i vort sind, kan begge inducerer uendelige kæder af mønstre i vor bevidsthed.

Tingene har deres rette plads i verdensaltet, og meget eksisterer kun fuldt i vort sind. Hvis man for eksempel siger ``Gud Faderen`` og forveksler begrebet med et ordinært væsen med særegne anlæg, da går man glip af en mængde frugtbare muligheder, og, hvad være er, skaber nemt en masse unødige, og til tider, farlig kivi. Vi må være forsigtige og hele tiden komme os i hu, at når vi har med ord og sprog at gøre, indeholder de nemt lag og aspekter, som kun nås med hjertet.

Hyrde

Mennesker har i forskellige omgivelser og under forskellige himmelstrøg altid været forundret over, at vi kan forstå en hel del; men at et tilfredsstillende svar på, hvorfor vi er her, og hvor vi er på vej hen, ikke gives i form af enkelte logiske og rationelle sætninger. Vi finder dette enerverende. Prædikeren, som efter sigende er ingen ringere en Kong Salomo, indbegrebet af visdom og klogskab, blev så frustreret, at han siger:

Jeg så den plage, Gud har givet menneskene at plage sig med:
Han har gjort alting godt og rigtigt til rette tid; han har også
lagt menneskene verdens gang på sinde, dog uden at de kan
finde ud af noget som helst af, hvad Gud gør.

Præd. 3,10-11

Men det udelukker ikke, at vi gennem vor rejse, eftersøgning og eftertanke kan blive klogere og komme til at føle os mere hjemme og mere i balance her midt i verden. T. S. Eliot siger det på følgende måde:

We shall not cease from exploration
And the end of all our exploration
Will be to arrive where we started
And know the place for the first time.

T S Eliot

Glen Gould, som udforskede verden ved hjælp af sit klaver, og helst gemte sig i sin lejlighed i Toronto, spillede sin musik fordi:

The purpose of art is not the release of a momentary ejection of
adrenaline; but rather the gradual, lifelong construction
of a state of wonder.

Glenn Gould

Zen Buddhismen har en anden måde at udtrykke sig på, nemlig de ti billeder af oksehyrden. Hyrden leder efter oxen, og i det øjeblik han finder sig selv og oxen, glemmer han sin tidligere begrænsede opfattelse af verden, hvorved både okse og hyrde forsvinder. Eller retter begge bliver transformeret og befinder sig nu i et symbiotisk forhold, som sætter dem i stand til at give sig ud

Sindsvæsner og tidens egentlige natur

i verden for at tjene og der igennem at blive løftet og forløst. Hyrdens cyklus består af følgende hændelser.

- 1) Eftersøgningen begynder.
- 2) Falder over de første spor.
- 3) Et glimt af oxen.
- 4) Oksen fanges.
- 5) Oksen tæmmes.
- 6) Rider hjem på oksens ryg.
- 7) Oksen forsvinder, hyrden forbliver.
- 8) Hyrde og okse ophører som adskilte.
- 9) Tilbage til udgangs punktet.
- 10) Vender tilbage for at hjælpe alt og alle.

Eftersøgningen begynder.

Gives der mening – eller er det blot indbildning, at det er meningsfyldt at eksistere? Vi vil gerne vide om livet er ulejligheden værd. Så er man tænksomt anlagt, begynder man at lede. Religioner er bygget op, ideologiske konstruktioner, tabuer og ordensregler indført. Navne og etiketter er givet som svar: udret noget, vær nyttig, opnå prestige, udfør bedrifter, tjen nationen, tjen Gud, tjen penge. Der er uendeligheder af forslag at vælge iblandt – så mange at man bringes i tvivl om, der overhovedet er et svar, når så mange og så forskellige og modstridende forslag føres frem. Man fristes til at opgive efterforskningen og jagten på mening, inden man får begyndt.

Men søger man ikke, finder man heller ikke. Åbner man ikke øre, øjne og sind, lærer man ikke – og lærer man ikke, opnår man ikke at brede sin ånd ud. Uden en aktiv ånd intet liv før døden. Man må ryste ånden, lade den gå i kast med livet, med fordøjelsen af de hændelser man berører. Velvidende at vi ikke vil befinde os godt ved at blive påduttet en færdig formular, en facit liste med et fikseret svar, må vi alligevel energisk kigge og snuse i de mønstre i tiden, vi støder på. Lige så lidt, som vi kan leve uden at trække vejret, lige så lidt kan vi forblive levende mennesker, hvis vi ikke fortsætter med at undre os og bestandigt søger og leder.

Falder over de første spor.

Har vi først besluttet os til at lede, begynder vi også at finde. Sådan er vort sind indrettet. Mønstre dukker op. Vi medskaber tiden i hvilken vore tanker lever, og mønstrene i denne tid er et første holdepunkt. Straks vi øjner mønstrene og sammenhængene, bliver vi usikre. Ser vi blot et fatamorgana? Er det blot indbildning, tankespind, et produkt af vor overivrige hjerne, som desperat vil se orden, sammenhænge og mønstre, hvor der måske i virkeligheden blot er tomhed og kaos?

Vi kender det så udmærket. Man vælter bøtten med maling, og straks danner der sig de mest inspirerende formationer på gulvet. Men det er jo ikke vor egen indbildte mening, vi er på jagt efter. Vi søger udad og opad. Vi vil røre ved noget, der er større end os selv. Er det hele ikke blot indbildning. Kan vore tanker repræsenterer og genspejle noget robust? Vi fortvivles. Føler os dømt til for evigt at tumle rundt i et spejlkabinet. Men med et støder, vi i vor febrilske faren omkring, ind i noget fast. Det kan være π . Et objekt fra sindsvæsnerens verden, som vi med sikkerhed ved forbinder til de tunge ting, og til den del af verdensaltet, som er større end os selv, som har været her før os, og som vil være her efter os.

Det er en lettelse. Nu ved vi, at i det mindste nogle af de mønstre og regelmæssigheder, vi støder på i vor tankeverden, repræsenterer sammenhænge, som rækker udenfor sindets verden. Vi ved fortsat ikke rigtigt, hvad vi leder efter; men vi er nu forvisset om, at der gives et mål for vor søgen.

Vi er opmuntrede og forsætter ufortørnet .

Et glimt af oksen.

Så det nytter altså at søge. Nu ville det så være godt, om vi vidste, hvad vi søgte efter. På én måde, ved vi det godt. Vi søger efter mening. Men da vi ikke på forhånd ved, hvilken mening vi søger; eller om der gives mening, bliver vi i tvivl om, hvorvidt vi vil være i stand til at genkende den, hvis, eller når vi står overfor den.

Andre er ivrige efter at fortælle os, at de allerede har fundet den. At den ser sådan og sådan ud. At det slet ikke er så svært, at man blot skal holde op med alt det drømmeri. At man præcis skal gøre, som Johannes V. Jensen overvejede, da han sidst stod og ventede i regnen På Memphis Station i 1906, nemlig ``Hank rolig op i Gummistøvlerne... .`` Fatte sig og indse at meningen ligger lige for, har facon som en flot fladskærm, eller en firehjulstrukket med læderbetræk og vrinsk, eller som en Harley-Davidson, eller 14 dages ferie ved Den Bengalske Bugt. Andre vil rent ud fortælle os, at meningen består i at mene som dem. At gøre sig klart, at der må være orden i tingene, og at man skal følge det regelsæt, de med sikkerhed ved, er det sande. De fortæller os, at mener man som dem, vil man blive lykkelig og indse, hvem der har ret, og hvem der ikke har det.

Men nej. Vi lytter til, hvad de siger. Men den mening de tilbyder os, passer ikke med den vi søger. Vi lytter med Johannes V. Jensen efter prustet fra vor store Ekspresmaskine. Og sandelig om ikke vi med et fornemmer det. Tværs gennem fladskærme, alt for kræftfulde læderbetrukkene brummene køretøjer, drømmen om et kortvarigt paradys ved Den Bengalske Bugt og simple faste regelsæt, hører og ser vi pludselig omridset af den dybde, vi er på udkig efter. Kun ganske flygtigt. Kun som en anelse i hjerte og krop, men med en tiltrækning og en overbevisning som prustet fra Ekspresmaskinen på hin regnvåde Memphis Station.

Netop nu har vi kun en flortet fornemmelse, men nok til at vi er forvisset om ægtheden, om rødderne tilbage til urtiden, om noget almengyldigt langt stører end pengekrævende, men fattige, brovtne 4x4, brummende cykler, forsimplede anskuelser og uægte feriedrømme på fjerne strande.

En form er dukket op i vort sind.

Oksen fanges.

Nu kan det gå hurtigt. Tingene falder på plads. Vi ser sammenhænge, vi ikke tidligere kunne få etableret. Vore oplevelser kan bringes i overensstemmelse med tidligere erfaringer og episoder i vort liv. Vort indtryk af verden og vore forventninger ændres. Der opstår en grad af harmoni. Ikke fordi vi har fundet én simple skabelon, som hele vor eksistens passer ind i, men vi er blevet klar over, at trækker vi blot vejret stille og roligt og lader være med at forcere begivenhederne, fremkommer der ofte sammenhæng og mening ved, at vi blot hælder vor tanke og vort sind i den rigtige retning. Vor nyerhvervede fornemmelse af at en mening gives, sætter os i stand til at vente; og venter vi på den rette måde, bidrager vi til at tiden selv skaber mønstre og helhed. Vi behøver ikke at skynde os. Vi behøver ikke engang at få ret eller at overbevise de andre. Vi er fuldt ud tilfredse med at være vidner til, og medansvarlige for, tidens udfoldelse.

Vi skubber selv lidt i bestemte retninger, og lærer at benytte os af den almindelige fremdrift. Vi opdager, at nogle gange er det muligt at udvirke store ting selv med de mindste kræfter, når blot man er i harmoni med den mulige udvikling. Det ville være forkert at kalde os medløbere, men vi er blevet klar over, at skal vort bidrag lykkes, nytter det ikke noget at gå direkte imod kørselsretningen. Taoisterne kalder det ``The Watercourse Way'', eller ``Vandløbs Vejen''. Jesus kaldte sig selv for Vejen. Nogle gange kan man ændre løbet af selv en stor flod ved blot at flytte lidt på en enkelt mindre sten. Det er attituden der er vigtig. Det er berigende at opleve, at vi selv til gengæld bliver moduleret og omsluttet af tidens kreative dimension. Vi skal ikke bevise noget for nogen, vi skal blot deltage, lære og bidrage.

Vor vished om mening består ikke i en liste af konkrete, snævre altid gyldige sandheder. Det er mere en attitude, som har slået sig ned i vort sind. Der er retning, men retning med fleksibilitet. Vi har nu begrebet, at da tiden hele tiden skaber en ny verden i en ny tid, holder bastante konkrete formularer ikke længe. Der må mere til. Det er et spørgsmål om, hvordan vi forholder os til de bestandigt skiftende omstændigheder, som til dels gives os, og som vi til dels skaber gennem vore handlinger og valg.

— Oksen tæmmes.

Selvfølgelig falder vi i. Til at begynde med ofte, men belært af erfaringen får vi senere hen mere styr på vor færd. I begyndelsen misforstår vi vor forvisning om at mening eksisterer og forveksler den med en vished om, hvad meningen er. Når det sker, bliver vi bombastiske og belærende. Vi stivner og glemmer at være åbne, at lytte, at betragte og at iagttage. Ofte begår vi netop denne fejl, når vi glemmer, at nok fornemmer vi med vished at en mening findes; men denne mening kan ikke reduceres til simple almengyldige regler. Vi bliver så kastet omkuld. Nogle gange tager det tid. Masser af skænderi og iltre sammenstød med andre, som med samme iver fremføre et modsat, men lige så forsimplet og skråsikkert, synspunkt i håb om at bevise, at deres synspunkt er det alt om fattende og evigtgyldige. Efter sådan for en tid stolt at galopere omkring bliver vi gradvist klar over, at sejre og nederlag, vi gennemkæmper for vor ``sag'', er lige værdiløse. Har vi fået trumfet vor simple og flade formular igennem, som den sande, er det ikke fordi opponenteren blev overbevidst om dybsindigheden i, eller rigtigheden af, vort argument; men snare fordi det blev klart, at diskussion med os ikke tjente noget konstruktivt formål, da vor tanke allerede var fikseret.

Når vi sådan ligger væltet over ende af vor egen psydo-sejer, vågner vi. Vi besinder os og ser, hvor grinagtig og meningsløs vor sammenblanding er. Vi søger ned og breder ud og finder så atter, i myldret af sindsvæsner, den retning, som forvissede os om at mening gives. Men denne gang er vi klar over, at retningen og meningen findes på et plan hævet over platte skråsikre formularer.

Vi samler os sammen. Hanker op i os selv. Føler os måske en smule flove og barnagtige; men trøster os med, at af fejltrind kan man lære, dersom man tør.

Op på dyret igen. Efter hver fadæse, efter hvert fald, beslutter vi os til at nu skal det være slut, nu er vi blevet klogere, og vi vil ikke (lige med det samme) lade os friste af de nemme færdige meninger, men vil begive os af sted med åbent sind og hjerte.

Rider hjem på oksens ryg.

Og hvad har vi da fundet, hvad har vi lært? Vi har fundet en plads i verdensaltet. Vi har besejret den angst, som tidligere besatte os og drev os. Vi ved nu, at vi hører til, at vi er en del af mønstret. Ikke sådan at vi tidligere gik rundt og var bange, ikke bevidst i det mindste. Men vore handlinger og vor navigation var præget af angst. Vi insisterede på, at enten var der igen mening med noget som helst, og alt er tomhed, eller også forlangte vi en formular, en opskrift, som skulle etablere meningen ved eksistensen og levere retningen for, og berettigelse af, al vor handling.

Vi var bange for tomheden, vi var angste for at svæve frit. Kortvarigt fandt vi orden gennem at insistere på, at de vises sten lå i vor lomme. Når så visdommen viste sig alligevel ikke at række langt nok, og vi blev konfronteret med hændelser i vort liv, som lå uden for vore vises stens formåen, reagerede vi i skuffelse vredt og vendte helt omkring. Fra at have haft den rigtige mening og den rette anskuelse om alting med i vor lomme, forsøgte vi så at overbevise alle om, at kun klovnhoveder tror, at der er noget at tro på.

Nu føler vi fred. Vi begriber, at vi passer ind, at mennesket har en plads. Vi forstår at vor tilstedeværelse er nok. At vore handlinger, når de ikke er forcerede; men blot forløber uden bagtanke og i et ønske om at skabe og om at give, integrer os i verden. Vi hører til. Der er ikke en verden på den ene side og os på den anden. Vi er medspillere. Smiler vi, eksisterer der glæde. Udviser vi omsorg, skabes kærlighed. Vi er komponenter i dette univers. Vi kan være universets selvreflekterende og kreativt skabende organ. Lige som min hånd er en del af mit legeme, og kan bruges destruktivt eller konstruktivt, således er vi, og vor ånd, en attribut ved verdensaltet, og vi har ansvaret for at vælge denne komponents valør. Vi har fundet vor plads og vort hjem. I vor medskaben af tiden, har vi kun en ledesnor: kærligheden.

Oksen forsvinder, hyrden forbliver.

Vi lever. Forsøger gennem vor handling at realisere vor forståelse. Vi stræber efter at give vort liv et mønster, som reflekterer den indsigt vi har fundet. Først var det en tanke, et sindsvæsen, vi glimtede i myldret af følelser og fornemmelser, som bestandigt bølger gennem vor bevidsthed. Siden fik vi udkrystalliseret fornemmelsen og givet den så meget form, at vi blev i stand til at forstå, hvad vi havde fundet og omsætte indsigten til en overbevisning, som kunne anskueliggøres tilstrækkeligt i vore tanker, til at vi kunne begynde at handle derefter.

Med handlingen fulgte rutinen. Vi ændrede os. Det der begyndte som en ny overbevisning, som levede på toppen af vort sind, sank gradvist ned og ind i sjælen og blev en central del af vort adfærdsmønster. Vi holder op med hele tiden at skulle minde os selv om, at vi hører til, at der er mening, og vi handler i stedet intuitivt uden bevidste overvejelser og spekulationer.

Indsigten er gået fra hjernen til hjertet og har ændret status i vor verden. Først var det en overbevisende synsvinkel, nu har vi et kompas, vi spontant tager bestik efter. Det er ikke længere noget ydre, som vi bestræber os på at tillægge os. Det er blevet en del af os, og hvor vi før studerede det ved tankens overvejelser, forsøger vi nu at udvikle vor forståelse gennem vor handling.

Hyrden og oxen ophører som adskilte.

Er vi vedholdende, og måske vi også har behov for lidt held, så ændres vor personlighed i takt med, at vi praktiserer handlinger, som vi først bevidst tillærte os, men som siden hen blev vort uvilkårlige adfærdsmønstre. Vi ophører med bevidst at relatere vore valg til vort udsyn. Vi glemmer, at vi har et udsyn. Vi tænker ikke på os selv som medlemmer af en klan, eller på vore handlinger og valg som udtryk for, at vi er medlemmer af en særegen skare, som har aflagt et credo. Vor adfærd bliver et med os. Lige som vi ikke tænker over at vi trækker vejret, lader vi nu vore valg og handlinger styre fra et dybt niveau, som autonomt virker og dirigerer.

Men bliver vi spurgt ud og afkrævet en forklaring, bliver vi nødt til at konstruere en sammenhængende overvejelse ved at grave i vort sind og forbinde nuet til en tidligere tid, hvor vi var mere opmærksomme på bevæggrundene bag vor valg af handling. For at kunne artikulere et svar tvinges vi til at søge tilbage til et stadie, da vi debatterede med os selv og vor omverden, og etablerede valg gennem indre – og bestemt også – ydre rådslagning. En tid hvor vi først udførte vor handling, efter at både dybe ubevidste, og mere artikulerede lag, i vort sind havde grundet over mulighederne og etableret den valgte retning.

Denne proces foregår ikke længere i vort sind. Nu er vor handling og bevæggrunde vokset sammen og blevet et hele, er blevet et træk ved vor mentalitet.

Tilbage til udgangs punktet.

Vi føler os mere fuldstændige. Mere afklarede og i balance i verden. Men vi er ikke blevet færdige med at undre os. Nok har vi været hele vejen rundt, og er i nærheden af, hvor vi begyndte; men der er ikke tale om en sluttet cirkel, hvor samme forløb vil blive gentaget gang efter gang. Vi befinder os på en spiral. Når et omløb er afsluttet, er vi nok på en måde tilbage, hvor vi startede ud, men vi er tilbage på et højere plan. Erfaringen har ændret os, og dermed ændret vor plads i verden.

Ting vi ikke forstod før, forstår vi nu. Vi opløftes over, at nogle forhold ved vor eksistens kan forstås. Med bedre forståelse får vi øje på nye forunderligheder, sammenhænge, som ikke engang var synlige for os, sidst vi var her. Vi er nu klar over, at vort fundamentale vilkår er at undre os; men dette skræmmer os ikke længere. Tværtimod ville vi nu få klaustrofobi, hvis ikke verden var uendelig i alle retninger. Uudtømmeligheden ansporer os, og vi ved, at vor position som fritsvævende væsner i et bundløst verdensalt er forudsætningen for kreativitet. Erfaringerne fra vor ekspedition har lært os, at dersom kreativitet ikke er mulig, er der heller ikke noget liv, men kun et frosset sterilt kompleks af død repetition. Den ægte tid kan kun udfoldes, når uendelige variationer af muligheder tillader bestandig kreativ skaben.

Vender til bage for at hjælpe alt og alle.

Vi står ved rejsens ende og ved rejsens begyndelse. Vi føler os tilstrækkeligt berigede til at turde rette vort blik og vor søgen udad. Det var ikke forgæves, at vi begav os af sted. Måske vi føler et stik ved tanken om vor naivitet, men så bliver vi opmærksomme på, at når man lærer, må man nødvendigvis bevæge sig fra et niveau til et andet, og hvis man lærte noget væsentligt, vil man kigge tilbage på sin tidligere tilstand med en følelse af, at man godt kunne have været lidt kvikkere.

Men vi har nu lært ikke at blive hængende i selvgranskningen. Vi har opdaget at gennem handling og vekselvirkning i verden sammen med andre mennesker, lærer vi. Og hvis vi forbliver åbne og besindige, kan vi hjælpe andre til at lære fra os. I fællesskab kan vi vokse og forme tiden.

Intelligens

Den enkelte myre kan myre rundt og have gevaldig travlt, den kan flytte tingene hid og din og sortere æg og gøre ved. Men alene kan den ikke eksistere i længden. Den enkelte node i et stykke musik er blot en lyd. Den fjerde tone i Bachs Cello Suite Nr. 1 er et *a*. Det er en smuk lyd, men isoleret og løsrevet fra sin sammenhæng ikke mere end det.

Den enkelte neuron er ikke intelligent. Den spekulerer ikke over hvorledes dens elektriske aktivitet udfolder sig i tiden. En neuron er i stand til at sende og modtage elektriske impulser i komplicerede mønstre; men en enkelt neuron betragtet alene kan ikke mere end det. I fællesskab er neuronerne i stand til at bære vor bevidsthed, men vi kan ikke isolere vor bevidsthed til en indre aktivitet i vor hjerne. Den opstår og forløber bestandigt som en vekselvirkning, der involvere vor hjerne, vor krop, vore medmennesker og vore omgivelser, og den er uophørlig refleksiv. Bevidstheden udvikler sig også gennem vekselvirkning med sig selv. Hvor mange neuroner skal bringes sammen, for at intelligens og bevidsthed opstår? Neuronerne indgår sammen med en lang række andre faktorer som delheder i intelligens og bevidsthed.

Menneskeheden besidder i fællesskab en meta-intelligens. Vi har svært ved at identificere den, da vi som enkelte mennesker er relateret til denne kollektive meta-intelligens, på tilsvarende måde som den enkelte neuron er til individets intelligens. Som enkelt personer er vi delheder i den kollektive intelligens. Her er ikke tale om noget mystisk eller okkult; men om et grundlæggende forhold ved vor menneskelige eksistens. Det er gennem den kollektive bevidsthed, at vi i fællesskab skaber den egentlige tid.

Vi kan benægte og negligere, at vi selv er medaktører ved den bestandige skabelse og konkretisering af verden i tid. Vi kan insistere på, at verden er engang givet, og at det eneste vi kan gøre er at optimere vore manøvre i et fastlagt univers. Når vi gør det, glemmer vi forskellen på kvalitet og kvantitet og begynder at måle alt i lineære mål. Vi kommer til at tro, at vi kan måle værdien af et menneske i økonomisk formåen, eller at vi kan sortere kundskab ved hjælp af nogle simple tests. Vi reducere kundskab til fastlagt viden og giver os til at sortere elever efter, hvem der er bedst til at huske hurtigst. Vi glemmer at kløgt ikke nødvendigvis går hånd i hånd med penge, eller at begavet udfoldelse af en kundskab ikke blot består i at følge nogle konventioner og have en snæver viden parat. Den, der hævder at kunne måle kvalitet, har glemt at alt i verden har to sider: en målbar kvantitativ og en irreducerbar kvalitativ. Kunne vi måle den kvalitative ville den være kvantitativ og ikke kvalitativ.

Overser man, at verden i bund og grund er kvalitativ og uendelige, bliver man offer for mistilliden. Man føler at alt og alle skal overvåges. Man forventer, at folk er ude på snyde hinanden og at snyde sig om ved alt. Man vil ikke kunne tro på at arbejdere, elever, postmænd, skolelærere, skomagere, journalister, politikere, dronninger, teenagere o. s. v. alle gør deres bedste af sig selv. Har man besluttet sig for, at der ikke er noget større i verden end én selv, kan man ikke tro på at andre er engagerede og ivrige efter at yde, fordi de føler, at de virker for en sag, at de føler, at de hører til, at de erkender sig medansvarlige for udformningen af den verden, vi alle skal befinde os i. Tror man, at der kun er én rigtig og snæver måde at gøre tingene på, vil man kræve, at alle hele tiden bliver checket, målt og testet, at alt i det uendelige bliver verificeret gennem udfyldning af skemaer og redegørelser for, hvad vi har gjort, og tænker os at gøre. Livet bliver da reduceret til udredning frem for gerning. Antyder man ydermere, at alle formodentlig vil vælge at misrøgte deres hverv, hvis ikke de er konstant overvågede, så bliver dette en selvopfyldende forventning. Vi skaber tiden, og verden i tiden, gennem vore handlinger, så hvis vi lader os styre af et dogme om, at alle kun er ude på at snyde og slippe lettest muligt om ved alt, hvad de gør, kommer vi præcis til at skabe en verden bestående af snydetampe og dovendidrikker.

Det kræver mod at turde anerkende realiteten og betydningen af verdens ikke målbare kvalitative dimensioner. Men det giver også muligheder og optimisme, at erkende at nyt hele tiden kan skabes, at verden er under evig udfoldelse, at vi som delheder indgår med ansvar og muligheder i den proces, som er tidens kollektive skaben.

